

פרויקט מעקב תקשורת: יותר ממילים

שאלו לשלומה:

ירושלים והתקשורת הישראלית

אפריל 2008

רשב KESHEV

עיר עמים
ir amim
عير عميم

שאלו לשלומה: ירושלים והתקשורת הישראלית

אפריל 2008

עיר עמים
ir amim
עיר עמים

מרכז להגנת הדמוקרטיה בישראל (ע"ר)
THE CENTER FOR THE PROTECTION OF DEMOCRACY IN ISRAEL
قيشف - مركز حماية الديمقراطية في اسرائيل

קישב
KESHEV

מחקר וכתיבה:

נעמי מנדל-לוי, צביקה רוטברט

צוות מחקר:

שירי אירם – ניהול מחקר, עופר ולודבסקי, אוהד שטדלר

הנהלת קשב:

נשיא:	דויד גרוסמן
יו"ר:	דני רובינשטיין
מנכ"ל מייסד:	יזהר באר
מפקחת אקדמית:	ד"ר תמר אשורי
חברי ההנהלה:	פרופ' גליה גולן, מנואלה דבירי, ד"ר דניאל דור, ד"ר צביה ולדן, יפתח יעקב, פרופ' רם לוי, ד"ר עאדל מנאע, ד"ר לאה מנדלזיס, ענת סרגוסטי, חגית עופרן, עו"ד ד"ר יובל קרניאל, פרופ' פרנסס רדאי, פרופ' דב שנער
מפתח משאבים:	ד"ר איתן שיפמן

בתמונת השער: חומת ההפרדה במזרח ירושלים 2003, הכותל המערבי, מגדל דוד.
תצלומים: יחזקאל ליינ, בצלם; אלפונסו רוינרו; פול סגל.

פרויקט זה נעשה בשיתוף עם עמותת עיר עמים ובסיוע של האיחוד האירופי, קרן פורד, קרן אברט ישראל, Regione Lazio. הדברים המופיעים בדו"ח אינם מייצגים בהכרח את עמדת הקרנות המסייעות.

כן, שאלו לשלומה!

בחודש ספטמבר 2007 החלו להופיע בתקשורת דיווחים על תוכנית להסדר בירושלים שפורסמה בשמו של המשנה לראש-הממשלה, חיים רמון. במהלך החודשים הבאים הוזכרה התוכנית בתקשורת מדי פעם, אך פרטיה נותרו מעורפלים. ראש-הממשלה, אהוד אולמרט, אמנם לא הביע תמיכה פומבית מפורשת בתוכנית, אך גם לא יצא נגדה. בנובמבר 2007 נסע ראש הממשלה לוועידת אנאפוליס, תוך שהוא מצהיר על כוונה מפורשת להשיק משא ומתן מדיני עם הרשות הפלסטינית, שבסופו פתרון מוסכם בכל סוגיות הליבה, בכלל זה סוגיית ירושלים.

דו"ח זה נועד להצביע על תפקודה של התקשורת בסיקור סוגיית ירושלים סביב ועידת אנאפוליס (נובמבר 2007). כך למשל עולה מדו"ח זה כי למרות מיקומה הקריטי של ירושלים בכל מתווה של הסדר עתידי לסכסוך הישראלי-ערבי ומרכזיותה בשיח הפנים-ישראלי, התקשורת המרכזית בישראל, בתקופת הבדיקה, כשלה בהצגת היבטיה ומשמעויותיה של התוכנית שהוצגה בשמו של השר רמון. כלי התקשורת לא העלו שאלות אודות היבטיה המדיניים, המרחביים, הדמוגרפיים, הכלכליים והאחרים של התוכנית; הם לא בחנו לעומק את היתכנותה, לא ניתחו את מידת החידוש שבה ולא תהו כיצד מתייחסים אליה הפלסטינים.

אופן הסיקור של "תוכנית רמון" אינו יוצא דופן. סיפורה של ירושלים כפי שהוא משתקף בתקשורת המרכזית בישראל הוא אוסף של אירועים המתרחשים במקומות שונים, ללא הקשרים מחייבים וללא מסגרת כוללת. העדרה של "תמונה כללית" מקשה על צרכני התקשורת להבין את הנושא המורכב שקרוי "סוגיית ירושלים".

ייתכן ודפוסי הסיקור האלו אינם שונים באופן מהותי מדפוסי סיקור של נושאים אחרים, אך אין דין ירושלים כדין כל נושא סיקור אחר בשל מיקומה המרכזי בתודעת הסכסוך אצל שני העמים. לכן יש גם חשיבות רבה בהבנת התמונה הכללית, זו המתייחסת למרחב כולו כאל יחידה אחת, על כל רבדיה ההיסטוריים, תרבותיים, לאומיים, ביטחוניים, כלכליים וחברתיים. התקשורת התקשתה לספק לנו מידע וניתוחים אלה.

מאחר ורובנו מגבשים את דעתנו ושופטים את המציאות בה אנו חיים לאור הידע שאנו רוכשים מכלי התקשורת – מתוכי הידע העיקריים, לעיתים היחידים, העומדים לרשותנו – לא נוכל לעשות זאת אם התקשורת לא תשקף עבורנו את סבך הרגישויות, גודל המורכבות וההקשרים המתחייבים מהעיסוק בנושא ירושלים.

דו"ח זה הוא תוצאה של שיתוף פעולה בין שני ארגונים: "קשב", שעיקר עיסוקו בניתוח הסיקור התקשורתי של הסכסוך הישראלי-פלסטיני ובשינוי דפוסי סיקור בעייתיים, ו"עיר עמים", הפועלת למען יציבות, שוויון ועמיד מדיני מוסכם בירושלים.

אם פרסום דו"ח זה ישפר במשהו את איכות הסיקור של סוגיית ירושלים בתקשורת המרכזית בישראל, יעשה אותו מקיף ומלא יותר ויציג את הקשריו הרחבים והמורכבים, הרי שאנו עשינו את שלנו.

תוכן העניינים:

7.....	הקדמה ועיקרי הממצאים
10.....	שיטת המחקר
11.....	חלוקת ירושלים
11.....	חלוקת העיר: עמודי החדשות לעומת עמודי הפרשנות והדעות
19.....	תוכניות לחלוקת העיר: מעט מידע, מיקום שולי
27.....	"נפטרים" מתושבי מזרח ירושלים
30.....	עיר מחולקת דה-פקטו
37.....	הבנייה במזרח ירושלים
38.....	הרחבת הבנייה בהר-חומה
42.....	הבנייה באזור E-1 ובעטרות
49.....	חפירות ארכיאולוגיות בעיר העתיקה
49.....	חפירות בעיר העתיקה
53.....	מיזם תירותי מתחת לרובע המוסלמי
54.....	החפירות בשער המוגרבים
59.....	סיכום
60.....	נספח: ירושלים רבתי – הלוויתן שבלע את הסרדין

הקדמה ועיקרי הממצאים

מאז הקמת המדינה, לפני שישים שנה, קיימת התעניינות ציבורית ובינלאומית רחבה בעיר ירושלים, עניין שנבר מאד לאחר סיפוח חלקה המזרחי של העיר ב-1967. גם כלי התקשורת, המתווכים העיקריים של הידע, שבים ועוסקים בה לעתים מזומנות. באופן טבעי, בזמנים בהם משא-ומתן מדיני עולה לראש סדר היום הציבורי, זוכה גם ירושלים לתשומת לב תקשורתית מוגברת.

אין ספק כי סוגיית ירושלים ניצבת בלב לבו של הסכסוך היהודי-פלסטיני, הן בשל קדושתה עבור שלוש הדתות והן בשל משמעותה ההיסטורית ומעמדה הגיאוגרפי-פוליטי המיוחד. נסיבות אלו מקנות לדיון בסוגיה ממד מיתי ואמוציונאלי. מכאן גם נובעת החשיבות המיוחדת של סיקור נושא ירושלים בצורה מאוזנת, שקולה ועניינית.

חשיבות זו גוברת בתקופה בה מתחדשים מגעים מדיניים בין ישראל לרשות הפלסטינית. דווקא בתקופה כזו עולה הנחיצות בסיקור תקשורתי המציג את הסוגיה על הקשריה הרחבים, המקיים דיון ביקורתי והמטיל ספק בשיח הממסדי, המטשטש בדרך כלל. סיקור כזה הכרחי על מנת לחשוף את סבך הבעיות ואת תמונת המציאות המורכבת של סוגיית ירושלים.

דו"ח זה עוקב אחר האופן בו סוקרו נושאים שונים הנוגעים לירושלים בששת כלי התקשורת המרכזיים בישראל - העיתונים "הארץ", "ידיעות אחרונות" ו"מעריב", ומהדורות החדשות בערוצים 1, 2 ו-10.

תקופת הבדיקה משתרעת על פני שלושה חודשים: תחילתה ב-1 באוקטובר 2007 וסופה ב-31 בדצמבר 2007. ועידת אנאפוליס, שנערכה ב-27 בנובמבר 2007, התקיימה בדיוק באמצע תקופת הבדיקה. הניתוח המופיע בדו"ח מבוסס אם כן על קריאת כל העיתונים וצפייה בכל מהדורות החדשות המרכזיות שהופיעו בתקופת הבדיקה.

במהלך בדיקת החומר התבררו מספר נושאים מרכזיים בהם עסקו כלי התקשורת בסיקורם את נושא ירושלים: חלוקת העיר (כולל התייחסות לתוכניות חלוקה שונות ופתרונות אפשריים), יהוד מזרח ירושלים (כולל הר-חומה, E-1 ובנייה באזורים אחרים), חפירות ארכיאולוגיות בעיר העתיקה ונושא נוסף שהוגדר על-ידינו כמרקם החיים בעיר. נושאים אלו, חשוב לציון, לא נבחרו על-ידינו באקראי או מראש, אלא הם משקפים את טווח הסיקור והעיסוק התקשורתי בנושא של ירושלים.

מבחינה כמותית, הופיעו בתקופת הבדיקה 450 כתבות ואזכורים שעסקו בהיבטים שונים של סוגיית ירושלים והעיר ירושלים. לכאורה מדובר במספר רב של כתבות; למעשה, כל אחד מהנושאים זכה למספר קטן באופן יחסי של כתבות. כך למשל בנושא הר-חומה E-1 הופיעו כ-60 כתבות או אזכורים, בנושא החפירות הארכיאולוגיות הופיעו כ-40 כתבות ובנושא של מרקם חיים היו גם כ-40 כתבות. שאר הכתבות עסקו בנושא של חלוקת העיר על היבטיו השונים (קרי: תוכניות חלוקה שונות, "תוכנית רמון" והצעות לפתרונות אפשריים).

לבסוף, העיתונות הכתובה סיקרה את נושא ירושלים יותר מאשר העיתונות המשודרת. 336 אייטמים הופיעו בעיתונות הכתובה לעומת 114 במהדורות החדשות בטלוויזיה. ייתכן כי אופי

הסיקור, הדורש מידה רבה של יוזמה ואינו סיקור "תגובתי" מסורתי מסביר את הפער הכמותי בין שני המדיומים.

ככלל, מתוך ניתוח כלל החומרים ניתן להצביע על מספר דפוסים המאפיינים את הסיקור של התקשורת המרכזית בישראל סוגיות הקשורות בעיר ירושלים, בימים של לפני ואחרי ועידת השלום:

- **דיון דיכוטומי ושטחי:**

הדיון באפשרות לחלוקת ירושלים הוצג בתקשורת בצורה דיכוטומית ושטחית, ולא העניק לקורא את המידע הדרוש להבנת הסוגיות העומדות ותלויות בנושא זה. כך למשל, השכונות והכפרים הערביים שסופחו לאחר 1967 (בהם מתגוררים כיום כ-250,000 תושבים), השכונות היהודיות שנבנו בשטח שסופח ו"האגן הקדוש", הוצגו, ברוב המקרים, כאילו היו מקשה אחת.

- **חוסר במידע מקיף ואיכותי שיאפשר דיון אמיתי ומעמיק:**

הסיקור לוקה בחסרוננו של מידע מקיף ואיכותי. כך למשל, בניה יהודית ופלסטינית המתרחשת בתקופה זו במזרח העיר, או תוכניות פיתוח עתידיות באזורים כגון הר-חומה ו-E-1 נידונות רק לעיתים רחוקות, ובדרך-כלל הן מוצנעות בשולי הסיקור. כך גם ביחס לפעילות של עמותות יהודיות בשכונות וכפרים פלסטיניים - מיעוט המידע המופיע בנושא ושוליותו אינם מאפשרים את התפתחותו של דיון ציבורי אמיתי בתופעה או בהשלכותיה על היתכנותו של הסכם עתידי עם הרשות הפלסטינית.

- **העדר סיקור של חיי האוכלוסייה הפלסטינית:**

התהליכים השונים המתרחשים בעיר, ביניהם החפירות בעיר העתיקה, ההזנחה הקשה של מזרח העיר ותושביה והיחסים המתוחים בין יהודים ופלסטינים בירושלים "המאוחדת", אינם מקבלים די חשיפה. מעט הדיווחים הקיימים דלים במידע. יתרה מזאת, דיון בנושאים הללו, אם קיים, מופיע בדרך-כלל בטורי הפרשנות והדעות ועמוק בתוך מהדורות החדשות, עובדה ההופכת אותו, במידה רבה, ללא רלוונטי.

- **העדר ההקשרים הנדרשים להבנת "התמונה הגדולה":**

כדי להבין לאשורו את המצב הסבוך בירושלים דרושים ידע והקשרים היסטוריים, פוליטיים, צבאיים וגאוגרפיים רחבים למדי. הקשרים אלו הם הכרחיים עבור צרכן התקשורת המבקש לגבש עמדה מושכלת בנושא. מצאנו כי הדיון בהקשרים הרחבים מופיע ברובו במיקומים שוליים והוא מנותק, בדרך-כלל, מן הדיווחים החדשותיים. כפועל יוצא של דפוס זה מצאנו גם כי הדיון בפתרונות אפשריים להסכם מדיני בעיר נדחק גם הוא לשולי הסיקור.

• **אוסף של פרטי מידע ללא דיון בהשלכותיהם:**

כלי התקשורת ממעטים ליזום קשרים בין הפנים השונים של הסיקור. כלומר, התקשורת אינה עוסקת בהשפעה העשויה להיות, למשל, לחפירות המתרחשות בעיר העתיקה על סיכוייה של ועידת אנאפוליס והתהליך המדיני בכלל; או, במקרה אחר - כלי התקשורת מציגים את הבנייה בהר-חומה, ואת הבנייה באזור E-1 כשני אירועי סיקור נפרדים שאין קשר ביניהם. כך, במקום להציג את ירושלים כמרחב אורבני אחד, שלכל המתרחש בתוכו עשויה להיות השפעה על עתיד העיר, מצטיירת ירושלים בסיקור התקשורתי כמרחב עשוי מובלעות, שאין ביניהן, לכאורה, כל קשר.

• **חוסר התייחסות לנקודת המבט הפלסטינית:**

בולט בהעדרו ייצוג של הקול הפלסטיני בסיקור. ממצאי המחקר מראים כי בסיקור שאלת חלוקת ירושלים, למשל, מוצג הנושא כעניין ישראלי-יהודי פנימי. לעובדה כי ירושלים קדושה גם למוסלמים ולנוצרים אין מקום בסיקור.

• **בולטות בסיקור סוגיית ירושלים בעיתון "הארץ":**

בכל הנושאים שנסקרו בדו"ח בולט "הארץ" הן בכמות הכתבות והן באיכות המידע המופיע בהן. כך, בעיתון "הארץ" הופיעו 200 כתבות ואזכורים בנושאים ירושלים, לעומת 81 ב"מעריב" ו-55 ב"ידיעות אחרונות". יותר מכל כלי התקשורת האחרים, "הארץ" הרבה להבליט את נושא ירושלים והסיקור של נושא זה היה עמוק יותר ורחב לאין שיעור לעומת כלי התקשורת האחרים.

יחד עם זאת, מצאנו כי בניגוד לשנים קודמות בהם עלתה סוגיית ירושלים לראש סדר היום הציבורי, ניתן לקבוע כי הדיון הנוכחי אודות ירושלים התאפיין ברמה נמוכה יחסית של התלהמות "פטריוטית". נמצאו מעט מאוד כותרות בנוסח "ירושלים בירת הנצח של ישראל" או, מצד שני, כותרות מאיימות מן הצד הפלסטיני נוסח "בדם ואש נפדה אותך אל-אקצא". מבחינה זו ניתן לומר כי הכותרות אשר זכו למידה גבוהה של בולטות נשאו בדרך-כלל אופי וטון ענייניים. הסבר אפשרי לכך עשוי להיות "התבגרותו" של השיח הציבורי וכן שינוי בטון בו נקטו פוליטיקאים שהתבטאו בנושא.

שיטת המחקר

שיטת המחקר של קשב אינה מבוססת על פרשנות עצמאית של המציאות, אלא על השוואה פנים-טקסטואלית בין אופני הסיקור של כלי התקשורת המרכזיים בישראל. השוואה זו מאפשרת לאתר ולהציג בבהירות דפוסי עריכה בעייתיים.

שיטת מחקר זו מבוססת על אבחנה בין שלב כתיבת החדשות ושלב עריכתן.

בשלב הכתיבה מייצרים הכתבים, הפרשנים וכותבי הטורים את הטקסטים ואת כתבותיהם המצולמות ושולחים אותם למערכות החדשות.

בשלב העריכה, יוצרים העורכים את גיליון העיתון או המהדורה. העורכים הם שקובעים כיצד יראה המוצר המוגמר: איזה כתבות יתפרסמו ומה יהיה מיקומן (בולט כמו העמוד הראשון או תחילת המהדורה, או שולי כמו עמוד 17 או לקראת סוף המהדורה); איזה צילומים והפניות ילוו אותן; מה יופיע כדיווח חדשותי ומה כמאמר דעה. וחשוב מכל: העורכים מנסחים את כל הכותרות.

מחקרים רבים מלמדים שצרכני התקשורת מסתמכים בצריכת החדשות שלהם בעיקר על המוצר הסופי שיוצר בעריכה. זאת ועוד, הם נוטים להסתפק בקריאה או צפייה בכותרות בלבד, ובמקרים רבים כלל אינם נחשפים אל הטקסטים הכתובים (או אל שאר המהדורה). מעבר לכך, קיימים הבדלים בחשיבות המוענקת לחלקים שונים בעיתון/מהדורה: כתבה בעמוד ראשון נקראת כרצינית וחשובה, כחדשות "קשות". לעומתה, כתבה בעמוד 17 או במוסף נתפסת כשולית וחסרת השפעה ממשית על ענייני היום – חדשות "רכות".

בדיקה של הכתיבה אל מול העריכה חושפת פערים. במקרים רבים, הכותרות שמנסחים העורכים אינן משקפות את תוכן הכתבה. במקרים אחרים, חומרים חדשותיים בעלי עניין נדחקים לשולי הסיקור – לעמוד אחורי או לסוף המהדורה. במקרים אלו, הסתמכות על תוצרי העריכה יוצרת אצל הצרכן תמונת עולם שאינה משקפת את החומרים החדשותיים שהביאו הכתבים מהשטח.

לעיתים קרובות, הפער בין החומרים מהשטח לבין תמונת העולם שעולה מעבודת העריכה הוא **שיטתי**. כלומר, מרכיבים מסוימים של המציאות נדחקים באופן שיטתי לשולי הסיקור, בעוד אחרים מובלטים באופן שיטתי. מובן כי לדפוסים אלו ישנם יוצאים מהכלל, אלו, עם זאת, מעידים על קיומם של דפוסים מובהקים המאפשרים ניתוח מדויק של מגמות העריכה שהציגו אמצעי תקשורת בפני צרכניהם.

חלוקת ירושלים

ב-29 בנובמבר 1947 – "כ"ט בנובמבר" – הצביעו 33 מדינות באו"ם בעד החלטה 181 בעניין חלוקת ארץ-ישראל. בין השאר, נקבע אז כי בארץ-ישראל יוקמו שתי מדינות, יהודית וערבית, וכי בירושלים ייכון משטר בינלאומי מיוחד. למרות זאת, ההחלטה על כינונו של משטר בינלאומי מיוחד בירושלים התמוססה במהלך השנים בהן הייתה העיר מחולקת דה-פקטו בין ירדן וישראל. עם כיבוש הגדה המערבית על-ידי צה"ל ב-1967 הכריזה מדינת ישראל על "איחודה של ירושלים". הכרזה זו הרחיבה באופן משמעותי את שטחה המוניציפאלי של העיר. בעקבות המלצתה של ועדה צבאית, סופחו אז לשטח השיפוט של העיר כ-70 קמ"ר נוספים, שטח גדול בהרבה משטחה של ירושלים הירדנית, שעמד על כ-6 קמ"ר בלבד.

בעקבות הסיפוח נוספו לעיר לא רק שטחים רבים אלא גם 28 עיירות וכפרים פלסטיניים, בהם התגוררו אז כ-70,000 איש ואשר היוו כ-25% מאוכלוסייתה הכוללת של העיר. בשטחים שסופחו לעיר נבנו מאז 1967 שכונות יהודיות רבות, ביניהן גבעת-המבטח, רמת-אשכול, הגבעה הצרפתית, גילה, הר חומה, רמת-שלמה ועוד. כ-190,000 יהודים חיים כיום בשכונות אלו. מספרם של התושבים הפלסטיניים החיים בכפרים ובשכונות הערביות אשר סופחו לעיר עומד כיום על כ-250,000.

למרות החלטותיה החד-צדדיות של ישראל בנוגע למעמדה של ירושלים (אשר עוגנו בחוק יסוד: ירושלים ב-1980) הקהילה הבינלאומית איננה מכירה בה כבירת ישראל או בריבונותה עליה.

פרק זה של הדו"ח בוחן את אופיו של הסיקור בנושא חלוקת העיר. למרות שירושלים הייתה "נושא הליבה" היחיד שקיבל תשומת לב תקשורתית משמעותית במהלך תקופת הבדיקה, סיקור הנושא היה ברובו שטחי, לקוני ונטול הקשרים רחבים.

חלוקת העיר: עמודי החדשות לעומת עמודי הפרשנות והדעות

בניגוד, אולי, למצופה ושלא כמו בשנים קודמות, לא נמצאו בתקופת הבדיקה כותרות חדשותיות מתלהמות אודות מעמדה של ירושלים כ"בירת ישראל לנצח נצחים". מרבית החומרים שהגיעו אל הכותרות ואל עמודי החדשות הראשיים עסקו בעיקר בהצהרות כלליות על עתידה של ירושלים בועידת אנאפוליס ובכלל:

ישראל והפלסטינים יצהירו בוועידת השלום: נתחיל המו"מ על ירושלים (כותרת נג).
ירושלים על ראש שמחתם (כותרת ראשית).

אולמרט ואבו-מאזן כבר שוחחו על עתיד הבירה וידונו באפשרות חלוקתה עם
חידוש המו"מ לאחר הפסגה בארה"ב * רה"מ יודע שאף מנהיג פלסטיני לא יחתום
על הסכם שלא כולל חלקים ממזרח ירושלים (כותרת משנה, "ידיעות אחרונות", 9
באוקטובר, עמ' 4-5).

הרשות: הר הבית בריבונותנו – בכל הסכם קבע ("הארץ", 14 באוקטובר, עמוד 2, כותרת ראשית).

אחת מ"סוגיות הליבה" שנמצאות על סדר היום תהיה מעמדה של י-ם ("הארץ", 26 בנובמבר, עמוד 2).

רייס לישראלים: לדון גם על ירושלים ("ידיעות אחרונות", 15 באוקטובר, עמוד 2, כותרת ראשית).

"ידיעות אחרונות", 15 באוקטובר, כותרת בעמוד 2

מעניין לציין גם כי כותרות המשקפות התנגדות לחלוקת ירושלים זכו לבלטות נמוכה יחסית מבחינת מיקומן בעיתון (הרחק מעמודים ראשיים) ובמהדורת הטלוויזיה (דקה מאוחרת במהדורה):

ש"ס: נפרוש אם י-ם תוזכר באנאפוליס ("הארץ", 19 באוקטובר, עמוד 4).

הקרב (הפוליטי) על ירושלים (כותרת ראשית).

לקראת אפשרות של הסדר באנאפוליס: ח"כים מהקואליציה ומהאופוזיציה בודקים אם ניתן לשנות את חוק שריון ירושלים * ליברמן: זה לא הזמן לפרוש מהממשלה (כותרת משנה, "ידיעות אחרונות", 6 בנובמבר, עמוד 11).

90 ח"כים חתמו על התנגדות לחלוקת ירושלים (כותרת ראשית, "הארץ", 7 בנובמבר, עמוד 6).

לאודר נגד חלוקת ירושלים (כותרת משנה, "ידיעות אחרונות", 25 בנובמבר, עמוד 4).

השר אביגדור ליברמן רוצה להוכיח שהוא לא רק מדבר. היום הוא סייר במזרח ירושלים כדי לקדם את תוכניתו להפרדת השכונות הערביות מהבירה. מה חושבים תושבי אותם שכונות על היוזמות החדשות שלו? סלימן אלשפעי חזר עם כמה תשובות (ערוץ 2, 17 באוקטובר, דקה 29).

ולזירה הפוליטית אצלנו, "אם נחלק את ירושלים ישללט עליה חמאס, כך מתריעים בליכוד ואוספים חתימות לתיקון חוק יסוד: ירושלים, על עוד מהמורה בדרכו של אולמרט לועידה באנאפוליס, כתבנו בכנסת ארגון מאיר (ערוץ 1, 23 באוקטובר, דקה 14).

עוד מכשול שיכבול את רגליו של אולמרט בדרך לועידת אנאפוליס. מליאת הכנסת אישרה בקריאה טרומית חוק שלפיו נסיגה כלשהיא מירושלים תדרוש אישור של 80 חברי כנסת. כתבנו בכנסת עמית סגל מוסר שרבים מחברי הקואליציה תמכו בהצעה הזאת (ערוץ 2, 14 בנובמבר, דקה 16).

"ידיעות אחרונות", 6 בנובמבר, כותרת בעמוד 11

חריגות מבחינה זו היו הכותרות שעסקו בהצעות לשינויים בחוק יסוד: ירושלים ובהצעות אחרות שעלו בקרב חברי כנסת אחדים להגבלת המנדט של הממשלה לעשות שינויים בירושלים. כותרות אלו, כפי שניתן להתרשם, הובלטו אמנם, אך קריאה מדוקדקת בהן מגלה כי הדגש שעולה מהן לא היה ירושלים, אלא מידת ההשפעה שיש ליוזמות אלו על רה"מ אהוד אולמרט ועל יציבות הקואליציה:

חוק יסוד: ירושלים עבר, והקואליציה החלה לקרוס ("הארץ", 15 בנובמבר, עמוד 2). רוב בכנסת ובקדימה נגד ויתור על השכונות הערביות במזרח ירושלים (ערוץ 10, 18 באוקטובר, מכתרות המהדורה).

לקראת אנאפוליס הכנסת מסנדלת את אולמרט: שינויים בירושלים רק ברוב של 80% (ערוץ 1, 14 בנובמבר, מכתרות המהדורה).

מי חתם על המסמך שמחשק את אולמרט בעניין ירושלים? חבריו מקדימה (ערוץ 2, 18 באוקטובר, מכתרות המהדורה).

ערוץ 2, כותרת
בפתיח המהדורה, 18
באוקטובר

מי חתם על מסמך שמחשק את אולמרט? החברות

הכותרות לעיל מלמדות אם כן כי הנושא של חלוקת ירושלים הוא נושא שנוי במחלוקת בחברה הישראלית, וכן כי מושקעים מאמצים בביצור ההתנגדות לחלוקת העיר ברמה חוקית-ממסדית. הקריאה בכתבות עצמן, לעומת זאת, מלמדת כי הדיון המופיע בתוך הטקסטים אינו מגלה הרבה מעבר לכך. כלומר, מרבית הכתבות המופיעות בעמודי החדשות מציגות את סוגיית החלוקה בצורה דיכטומית ושטחית: בעד או נגד חלוקת ירושלים, בעד או נגד ויתור על "שכונות הקצה", בעד או נגד דיון על המקומות הקדושים. הקריאה בטקסטים אינה מאפשרת ללמוד על השאלות המרכזיות שעומדות על הפרק: מהו סלע המחלוקת העיקרי? מהו ההבדל בין מעמדן של "שכונות הקצה" לשכונות שאינן ב"קצה", ובין לבין האגן הקדוש? מהם היתרונות והחסרונות הטמונים בחלוקת ירושלים? האם בכלל ניתן לחלקה? ואם כן, כיצד?

כך למשל, תחת הכותרת המצוטטת לעיל – **ירושלים על ראש שמחתם** – תיאר שמעון שיפר ב"ידיעות אחרונות" את לוח הזמנים הצפוי בקשר לדיון על ירושלים בעקבות ועידת אנאפוליס. ספק אם תיאורו של שיפר, שפורסם בגיליון ה-9 באוקטובר בעמודים 4-5, מסייע לקורא הנובן להתמצא במה שעתידי לבוא:

אולמרט לא אמר מילה בנוגע לגורלה של הבירה המאוחדת במסגרת הסדר הקבע או אפילו במסגרת ההצהרה המשותפת שתוצג בוועידה [...] עם זאת ניתן להניח בוודאות שבשש השיחות הממושכות שקיימו בחודשים האחרונים דיברו אולמרט ואבו-מאזן על עתידה של ירושלים ועל האפשרות לחלקה בין ישראל למדינה הפלסטינית שבדרך. ראש הממשלה יודע שרוב הישראלים חיים עם ההנחה ש"ירושלים לא תחולק בעתיד" ובה בעת הוא סבור שהם יסכימו כי אין מניעה להעביר בעתיד לפלסטינים את שכונות הקצה הערביות של העיר. הוא גם יודע ששום מנהיג פלסטיני לא יחתום על הסכם שלא כולל חלקים ממזרח ירושלים שיהיו בירת המדינה הפלסטינית בעתיד.

המידע שמובא בטקסט אינו רק ספקולטיבי – "ניתן להניח" שאולמרט ואבו-מאזן דנו בנושא ירושלים – אלא גם נעדר כל ממד ביקורתי. העובדה כי אולמרט "לא אמר מילה בנוגע לגורלה של הבירה המאוחדת" מתקבלת על-ידי שיפר כעובדה, ולא עניין שראוי לדון במידת הלגיטימיות שלו. ויותר מכך, קביעותיו של שיפר כי אולמרט "יודע שרוב הישראלים חיים עם ההנחה ש"ירושלים לא תחולק בעתיד" ועם זאת סבור כי "יסכימו כי אין מניעה להעביר בעתיד לפלסטינים את שכונות הקצה" דורשת, לכל הפחות, הבהרה. אך זו, כאמור, אינה מופיעה בטקסט. ידיעתה של מזל מועלם שפורסמה בעמוד 6 של "הארץ" ב-7 בנובמבר תחת הכותרת: **90 ח"כים חתמו על התנגדות לחלוקת ירושלים** דיווחה ביקצור ובתמציתיות:

יותר מ-90 חברי כנסת חתמו על הצהרה, לפיה הם מתנגדים לכל שינוי בגבולות העיר ירושלים. זאת, לאור ההצעות שהועלו לאחרונה, בין היתר על ידי המשנה לראש הממשלה חיים רמון, לחלוקת העיר במסגרת הסדר הקבע עם הפלשתינאים. את העצומה יזם ח"כ ישראל כץ (ליכוד) ובין החותמים עליה 14 ח"כים מקדימה, כולל השרים זאב בוים ויעקב אדרי ויו"ר הקואליציה, אלי אפללו. על ההצהרה חתם גם ח"כ יורם מרציאנו מהעבודה.

העניין הפוליטי הפנימי – חתימותיהם של ח"כים מקדימה והעבודה על התנגדות לחלוקה – נתפס גם כאן כחשוב יותר מאשר תוכנה של ההתנגדות, נימוקיה והשלכותיה האפשריות.

הכתבה בהגדלה

"הארץ", כתבה קטנטנה בעמוד 6 של גיליון ה-7 בנובמבר. הכותרת מבטאת את המחלוקת בנוגע לחלוקת ירושלים, אולם הכותרת והטקסט התמציתי מציגים את העניין הפוליטי הפנימי כחשוב יותר מאשר תוכנה של ההתנגדות, נימוקיה והשלכותיה האפשריות.

התמקדות בצד הפוליטי הפנימי אפיינה גם את העיסוק של ערוץ 10 בנושא, כפי שעולה מדיווחו של נדב פרי בדקה 15 של מהדורת ה-18 באוקטובר:

ראש הממשלה יכול לדבר על ירושלים בוועידה, המשנה שלו בכלל כבר יותר על חצי מהעיר, אבל בכנסת אין רוב לשום דבר מהעניינים הללו. חבר הכנסת ישראל כ"ץ מהליכוד החתים בימים האחרונים למעלה משישים חברי כנסת שאומרים לא מוחלט לכל ויתור באזור ירושלים רבתי. לא רק ירושלים, גם שועפט ושאר שכונות הקצה. למה זה משמעותי? כי היום ישנו חוק שקובע שעל ויתורים באזור ירושלים צריך להגיע לרוב מוחלט בכנסת. אז יש רוב מוחלט בכנסת, אבל שאומר לא לויתורים בירושלים. מה מעניין? גם בקדימה יש תמיכה משמעותית בהתנגדות לויתורים בירושלים [...] חמישה-עשר מתוך העשרים ותשעה של קדימה מתנגדים להסכמים בירושלים [...] המסקנה, במצב הנוכחי אי-אפשר להגיע לשום הסכם [...] אפשר אולי להגיע להסכם אי אפשר להעביר אותו בכנסת.

גם במקרה זה, כובד המשקל מושם על העניין הפנים-מפלגתי – העובדה כי למעלה מחצי מחברי-הכנסת בסיעת קדימה, סיעתו של ראש-הממשלה, מתנגדים למהלך שאולמרט, לפחות לכאורה, מצהיר כי יידון בשיחות עם הפלסטינים בעתיד הלא רחוק. מה המשמעות של התנגדות הכנסת ליותורים בירושלים? על זה פרי אינו מרחיב. פרי גם אינו מסביר למה הוא מתכוון כאשר הוא מבחין בין "ירושלים רבת" לבין "שועפט ושאר שכונות הקצה". השורה התחתונה של הדיווח אינה פורצת את גבולות מפלגת קדימה ואינה מספקת לצופה מספיק מידע על-מנת שיוכל להעריך לאשורה את משמעותה.

המידע שהגיע לעמודי החדשות ולכותרות היה אם כן דל, שטחי ומעורפל. מרבית המידע המשמעותי בנושא החלוקה הופיע בטורי הפרשנות ועמודי הדעות, בחלקים ובעמודים הפנימיים של העיתון ועמוק בתוך מהדורות הטלוויזיה. בחלקים אלו מופיעים פרטים וחלקי מידע אשר מצביעים על כך שהויכוח על חלוקת ירושלים אינו מתחיל ונגמר ב"כן או לא" ואינו עניין פנימי בסיעת קדימה, כי אם מורכב לאין שיעור ובעל משמעויות רבות.

כך למשל כותב מאיר מרגלית, לשעבר חבר מועצת העיר ירושלים מטעם מרצ, בעמוד 6 של מוסף "מעריב" מיום ה-21 באוקטובר, תחת הכותרות:

ירושלים כבר מחולקת (כותרת ראשית).

למרות ההצהרות, ירושלים אף פעם לא אוחדה, הפערים בין מזרח למערב גדלו, וההצהרות הראוותניות רק מסייעות לחיסול אופייה היהודי של ירושלים (כותרת משנה).

על האופן המוכני בו מוחלת "קדושה" על כל מה שמקבל את השם "ירושלים":

[...] הבורות הגסה ביותר נעוצה בכך שבעוד מנהיגינו נשבעים: "אם אשכחך ירושלים" ומגלגלים עיניהם השמימה, הם שוכחים שאותם מחוזות שמרכיבים את השטח המוניציפלי של ירושלים מעולם לא היו חלק מהעיר, אלא כפרים שסופחו באופן מלאכותי. עד כמה מגוחך המצב, מלמדת פרשת הכפר וואלגה: בראשית שנות ה-90 התגלה במקרה, שחלקו המערבי מצוי בגבולות העיר, ומאז הוא חלק אינטגרלי מירושלים השלמה, כאילו רוח הקודש ריחפה מעליו מאז ומתמיד.

מרגלית מתאר גם את המצב הקשה השורר במזרח העיר בעקבות התקצוב החסר של העירייה:

התקציב שהעירייה משקיעה במזרח העיר, שתושביה מהווים שליש מאוכלוסיית הבירה, נע בין 9% ל-12%. לא פלא, שחלקים נרחבים של מזרח העיר נראים כמו מחנה פליטים. קברניטי העיר מתרצים זאת במצב הירוד שקיבלנו את העיר ב-67', כאילו לא חלפו מאז 40 שנה.

ביקורת על שיח נטול מידע מתח נדב העצני בטורו אשר פורסם ביום ה-19 באוקטובר בחלק ב' של עיתון "מעריב" תחת הכותרת **אם אשכחך, נוסח אולמרט:**

אולמרט ושותפיו, רמון ופרס, מנסים למכור לנו תמונה חביבה ומבלבלת: לא מדברים בכלל על חלוקת העיר, פשוט רוצים להיפטר מכמה כפרים ערביים נידחים שרק מוצצים את לשדנו ומסכנים את שלומנו. מחנה הפליטים שועפט, וואלג'ה, האגן הקדוש – מי צריך אותם בכלל. אז לידעת כולם: מחנה שועפט, למשל, ממוקם חמש דקות מהמטה הארצי, בין הגבעה הצרפתית לפסגת זאב [...] הכפר וואלג'ה, אגב, לא כלול בתחומי ירושלים, חוץ מבנייה בלתי חוקית שגלשה ממנו לתחומי העיר.

במקרה אחר, לקראת סופה של כתבתו **החתן והסורי** שפורסמה ב"מוסף-שבת" של "מעריב", ב-12 באוקטובר בעמודים 4-6 כתב בן כספית:

שכונות הקצה המרוחקות ומחנות הפליטים הצפופים בפאתי ירושלים אינם ירושלים. מעולם לא היו. הם סופחו על ידי ישראל אחרי מלחמת ששת הימים, בהתקף גרגרנות שחצני. הפכנו אז את שטחה של ירושלים המזרחית מ-6,000 דונם ליותר מ-70 אלף, בסיפוח סיטוני פרוץ של שטחים שאינם קשורים לבירה.

בטורי הפרשנות והדעות נמצא אם כן מידע רב ומפורט יותר אודות המצב האמיתי של "העיר המאוחדת". מעבר לחשיבותם של הפרטים עצמם, מידע זה מאיר באופן ביקורתי את התנהלותו של הממסד הן ביחס לסיפוח חלקים שונים של העיר והפיכתם ל"קדושים", והן ביחס לשיח שמקדם הממסד, שהוא ברובו מטשטש ומערפל. הצנעתו של המידע והופעתו רחוק כל-כך מהכותרות הראשיות אינה מאפשרת לו להפוך לחלק ממשי ולגיטימי מהשיח הציבורי. דחיקתו השיטתית אל טורי הפרשנות מקשה על צרכן התקשורת לקבל תמונה מלאה ומורכבת של נושא החלוקה.

מידע מפורט בנושא חלוקת ירושלים נדחק לשולי הסיקור. כך, מידע משמעותי אודות המצב האמיתי בירושלים נדחק לעומק הטקסט, הרחק מעמודי החדשות, בכתבת צבע שכותרתה אינה קשורה לנושא: "מעריב", כתבה בעמודים 4-6 במוסף השבת, 12 באוקטובר.

על הרקע הזה צודק חיים רמון: שכונות הקצה המרוחקות ומחנות הפליטים הצפופים בפאתי ירושלים אינם ירושלים. מעולם לא היו. הם סופחו על ידי ישראל אחרי מלחמת ששת הימים, בהתקף גרגרנות שחצני. הפכנו אז את שטחה של ירושלים המזרחית מ-6,000 דונם ליותר מ-70 אלף, בסיפוח סיטוני פרוץ של שטחים שאינם קשורים לבירה.

מתוך טקסט הכתבה.

יוצאת דופן הן מבחינת כמות המידע שהביאה והן מבחינת הבולטות לה זכתה הייתה כתבתו של מנחם הדר אשר שודרה ב-19 באוקטובר במהדורת החדשות של הערוץ הראשון. אחת מכותרות המהדורה קראה:

**האם יהיו ויתורים בירושלים? ראש הממשלה רומז שכן, בכנסת הרוב
אומרים שלא, מנחם הדר חושף את מהלך ההחלטה שהרחיבה את גבולות
העיר שבועיים אחרי מלחמת ששת הימים.**

דברי ההפניה של גאולה אבן, בדקה ה-36 של המהדורה, המשיכו והעמיקו את המבט הביקורתי על הרחבת גבולות העיר:

[...] אז למי יש מנדט לשאת ולתת על ירושלים? יש שיאמרו כי לאיש אין סמכות לעשות זאת אבל אפילו מי שהגו את תוכנית הרחבת העיר אחרי מלחמת ששת הימים לא היו בטוחים כי הכללת מחנה פליטים ושכונות ערביות הוא צעד שיעלה יפה. מנחם הדר חושף את מהלך ההחלטה ההיא להוסיף לעיר שטחים רבים ובהם מעט תושבים ערבים ואת תוצאתה היום: שטחים מעטים עם הרבה מאוד תושבים ערבים. תסבוכת בת ארבעים שנה שאיש אינו יודע איך לפתור אותה.

בכתבה עצמה תאר הדר באופן מפורט את האופן בו הוחלט על גבולותיה של ירושלים לאחר מלחמת ששת הימים ואת השלכותיו של צעד זה על ההווה:

הדר: אמנון רמון, חוקר במכון ירושלים, משקיף על מחנה הפליטים בשועפט, דוגמה לטעות שנוצרה בגלל לחץ זמן. [ד"ר רמון]: "בלי להרגיש הכניסו גם מחנה פליטים. זה היה רצון לעשות את הדברים מהר ככל האפשר ולקח כמה שבועות שגילו שגם מחנה הפליטים בפנים [...]".

הדר: לשטח המוניציפלי של ירושלים העברית והירדנית נוספו עכשיו שטחים גדולים פי שלושה. מירון בנבנישתי היה ב-67' יועצו של טדי קולק, ראש העיר, שאיתו לא התייעץ הצבא. [בנבנישתי]: "הכל היו שיקולים קצרי מועד, קצת אפילו ילדותיים. למשל שני המקומות העיקריים, בצפון ובמזרח, כביש רמאללה וכביש יריחו, קבעו את הגבול על פי עקרון מאוד חשוב – שבת חרושת לערק יהיה מבחוץ, ובצד מזרח שבת חרושת לסיגריות יהיה מבחוץ [...] לא רצו שימכרו ערק בירושלים הישראלית ושיגריות יהיה מונופול ל"דובק" [...]. כל גבעה שיש עניין בה, או נדל"ני או בטחוני, קוראים לה "ירושלים" ואז כאילו שופכים עליה את שמן הקודש של ירושלים ומאותו רגע אי אפשר להחזיר אותה, זה המצב שבו אנו נמצאים עכשיו. [...] דיבורים כאלה [על חלוקה] זה דיבורים שטובים בשביל האמריקאים, בשביל ויכוח פנימי ישראלי, אבל בשטח תסתכל ותראה, איך אתה יכול לעשות את זה, אתה לא יכול". [ד"ר רמון]: "אם תתגשמה גם התוכניות הישראליות להמשיך לבנות שכונות גם היום, כמו קדמת ציון ממש

סמוך לאבו-דיס ומעלה הזיתים, זו השכונה היהודית בראס אל עמוד וכו' וכו' זה [החלוקה] כמעט הופך להיות בלתי אפשרי".

הדר: [...] ויש לנו גילוי מרתק, במסמך המקורי קובע גנדי, ממנהיגי הימין, שאת הסיפוח יהיה אפשר להחזיר לאחור בעתיד, [ד"ר רמון]: "אם יתברר בעתיד שהפרזנו בהפקעת שטחים ואוכלוסיה ניתן יהיה להפריד בין השטח המוניציפלי של ירושלים לאיזור חימוני בסטטוס של מועצה איזורית" [...].

כתבה זו, אשר זכתה, כאמור, לבולטות גבוהה, הציגה באופן מעמיק כיצד נוצרו גבולותיה של ירושלים – בהחלטה צבאית ולא מדינית – ואת הבעייתיות הכרוכה בבניה במזרח העיר. הכתבה מדווחת כי גבולותיה של ירושלים נקבעו בפזיזות ומתוך שיקולים קצרי מועד. אצטלת הקדושה הדתית המשמשת כטיעון נגד מסירתה או חלוקתה של העיר, מתערערת מאוד בעקבות הצפייה בה. כעת מתברר כי לא מדובר בשטחים בעלי חשיבות דתית, אלא בשטחים שהאינטרס להחזקתם הוא נדל"ני או בטחוני. מעבר לכך, הדר חושף כי כאשר החליטו לאחד, החליטו גם שבעתיד ניתן יהיה לשוב ולחלק, אם ימצא שהייתה הפרזה בסיפוח שטחים ואוכלוסיות לגבולה של ירושלים. כתבה זו מדגישה אם כן את השרירותיות בה נוצרו גבולותיה המוניציפליים של העיר.

המידע המובא בכתבתו של הדר יוצר את הקשר החיוני בין היום בו הורחבו גבולותיה של ירושלים לאחר 1967 לבין ההווה, כאשר סוגיית החלוקה נמצאת שוב במוקד הויכוח הציבורי. הקשר הזה רלוונטי מאוד שעה שמנסים לקבוע אלו שטחים יישארו בתחומה של ישראל ואלו לא, ומעניק פרספקטיבה נוספת לגבי אותם שטחים אשר בהחלטות שרירותיות הפכו להיות "ירושלים הקדושה".

כאמור, כתבה זו הינה יוצאת דופן במיקומה ובאיכות המידע המופיע בה, והיא מוכיחה כי ניתן לסקר את סוגיית ירושלים באופן ביקורתי, רחב ומעמיק גם במהדורות החדשות. כתבה בסדר גודל כזה הופיעה פעם אחת בלבד בכל תקופת הבדיקה והיא בבחינת יוצא מן הכלל המעיד על הכלל.

תוכניות לחלוקת העיר: מעט מידע, מיקום שולי

במסגרת הצעות להסכם כולל על הסדרי קבע בין ישראל לרשות הפלסטינית הוצעו במהלך השנים מספר תוכניות, רובן ככולן בערוצים לא רשמיים, גם לחלוקת העיר, ביניהן "מתווה קלינטון" (2000), היוזמה הסעודית (2002), יוזמת ז'נבה (2003) ועוד.¹ הצעות אלו מוכיחות כי למרות הקושי העצום, המורכבות והרגישות הרבה הכרוכים בכך, הרי שבהינתן העיתוי המתאים, קיימות תוכניות לפתרונות בירושלים העשויות להתקבל על דעת שני הצדדים.

דיון תקשורתי בהצעות אפשריות לפתרון הסכסוך בכלל וחלוקת ירושלים בפרט הוא נדבך חיוני ומרכזי בשיח הציבורי. דיון פומבי בהצעות חלוקה שונות מעלה על פני השטח את העובדה כי

¹ בערוצים רשמיים יותר עלתה ירושלים לסדר היום בפסגת קמפ-דיוויד (2000) שנערכה בין רה"מ דאז אהוד ברק ומי שעמד בראש הרשות הפלסטינית - יאסר ערפאת.

קיימים פתרונות ומכאן שהסכסוך, מר וחריף ככל שיהיה, הוא בר-פתרון. התקשורת, מצדה, ממעטת לעסוק בפתרונות אפשריים, ולא רק זאת אלא שבפעמים בהם מופיע דיון כזה הרי שבדרך-כלל הוא דל בפרטים ומוצנע בשולי הסיקור.

אחד האירועים אשר הציתו את הסיקור על ירושלים בתקופת הבדיקה הייתה תוכניתו של המשנה לרה"מ, חיים רמון, לחלוקת העיר. בכתבה שהתפרסמה באתר האינטרנט ynet ב-18 בספטמבר 2007, צורף קישור למכתב רשמי שכתב רמון לניר ברקת, חבר מועצת עיריית ירושלים, בו פרט את תמצית תוכניתו:

אשר לעניין העקרונות המוסכמים שאני מציע בעניין מרחב ירושלים, מדובר בעקרונות הבאים:

1. השכונות היהודיות יוכרו על ידי שני הצדדים כשכונות ישראליות בריבונות ישראל. בהתאם, השכונות הערביות (דוגמת שועפת) יוכרו כשכונות פלשתינאיות. יונהגו הסדרי מעבר חופשי נאותים ובטוחים בין השכונות הישראליות, בין לבין עצמן, ובהתאם – גם בין השכונות הפלשתינאיות.

2. באיזור "האגן הקדוש" יונהג משטר מיוחד, שבו יבואו לכלל ביטוי האינטרסים המיוחדים של ישראל בניהול המקומות הקדושים. בכלל זה, הכותל המערבי, הרובע היהודי והמקומות הקדושים האחרים במרחב ירושלים יישארו בידי ישראל לעד.

אם ישנה תוכנית מפורטת יותר, הרי שפרטיה לא הגיעו לכלי התקשורת. אלה, מצדם, אימצו את מה שמכונה "תוכנית רמון" כאילו הייתה תוכנית מגובשת המציעה פתרונות ממשיים ואמיתיים לחלוקת העיר. אבל, מתוך כלל המידע אשר הופיע בתקשורת בתקופת הבדיקה בנושא של "תוכנית רמון" לא ניתן ללמוד מה מציע רמון. בשום מקום, גם לא בטורי הפרשנות, אין הצגה של פרטי התוכנית, אין דיון ממשי בעמדתו של רמון ביחס למעמד "שכונות הקצה" הערביות לעומת אזור "האגן הקדוש", ביתרונותיה של התוכנית מול חסרונותיה, במניעה, במשמעויותיה המדיניות, הדמוגרפיות, הגיאוגרפיות או במשמעויותיה עבור תושבי מזרח העיר. אמנם, ב-7 באוקטובר כתב אלוף בן טור פרשנות שפורסם בעמוד 2 של עיתון "הארץ", תחת הכותרת **החישוקים של לבני וברק** כי אהוד ברק וציפי לבני:

כפו על אולמרט להתנער בפומבי מחברו הטוב, המשנה לרה"מ חיים רמון, ומהתוכנית המפורטת שהציג להסדר עם הפלשתינאים.

אך תוכניתו המפורטת הזו של רמון, שכן מתייחס אליה כבדרך אגב, מגיעה לתקשורת בצורת רסיסי מידע בלבד. ברור כי דיון כזה הוא הכרחי עבור הקורא המבקש להכריע בעצמו בעד או נגד התוכנית. היעדרו, הופך את הדיווחים עליה לאוסף של הצהרות חסרות תוכן, שהקורא יכול להגיב עליהן רק מנהמת לבו.

המידע אשר כן הגיע לכלי התקשורת היה אם כן כללי מאוד באופיו. ב-8 באוקטובר דיווח ברק רביד בעמוד 2 של "הארץ" כי:

המשנה לרה"מ חיים רמון הגיב לדברי לבני ואמר כי "מי שחושב שבועידה ידונו על מבנה הביטוח הלאומי הפלשתיני משלה את עצמו. יש אינטרס ישראלי שהשכונות היהודיות בירושלים יוכרו על-ידי הערבים ומנגד יש אינטרס ישראלי ששופעת וולאגיה לא יהיו בשליטתנו".

ב-10 באוקטובר, בעמוד 6 של חלק ב' ב"מעריב", תחת הכותרת **קשיים בדרך לועידה**, כתב יוסף חריף:

בנושא מזרח ירושלים רמון אימץ את העיקרון שהתווה בשעתו קלינטון, ולפיו החלק המאוכלס על-ידי יהודים יישאר בריבונות ישראלית והחלק המאוכלס על-ידי ערבים יימסר לפלשתינים. באגן הקדוש, אליבא דרמון, יונהג "משטר מיוחד".

על אלו אזורים מדובר בדיוק? מה יהיה אופיו של אותו "משטר מיוחד" שיונהג באגן הקדוש? האם מתווה קלינטון מקובל על הפלסטינים? שאלות אלו אינן מקבלות כל מענה. גם גאולה אבן, בראיון שערכה עם חיים רמון בדקה 23 של מהדורת ה-2 בנובמבר בערוץ הראשון לא נכנסה לעובי הקורה והסתפקה בהצהרות כלליות בלבד מצדו של רמון:

אבן: אביגדור ליברמן אמר שאם זה [ירושלים] יוזכר [בועידת אנאפוליס] הוא לא יהיה בממשלה.

רמון: השאלה איך הוא יוזכר [...] קראתי בעיון רב את מצעו של השר ליברמן והוא כותב ש-170,000 פלסטינים בכל שכונות הקצה, בכולן [...] כל השכונות הללו צריכות לעבור לריבונות פלסטינית.

אבן: במסגרת חילופי אוכלוסיה, זה לא בדיוק מה שאתה אומר.

רמון: הנה אני מסכים, והשכונות היהודיות בירושלים, שלא מוכרות על-ידי אף אחד בקהילה הבינלאומית, ודאי לא על-ידי הערבים, ודאי לא על-ידי הפלסטינים, כמו הר חומה, כמו גילה, כמו גבעת זאב, כמו פסגת זאב, כל אלה עוברים לריבונות ישראלית. כל השכונות הערביות עוברות לריבונות פלסטינית. מה זה אם לא חילופי שטחים? כאשר האגן הקדוש וההיסטורי בו לא נוגעים כרגע אלא בהסדר הקבע.

אבן: אבל הוא [ליברמן] לא מקבל את ההסדרים כפי שאתה תופס אותם בכל הנוגע למקומות הקדושים. בסופו של דבר, חיים רמון, באמת נשאת התהייה האם ראש-הממשלה קרוב יותר לעמדותיך [...] או קרוב לעמדותיה של שרת החוץ [...].

מה שבאמת מעניין את אבן, בסופו של דבר, זו הפוליטיקה הפנימית המיידית – האם ראש הממשלה תומך ברמון או מצדד בלבני ומה המשמעות הקואליציונית המיידית של הגיית השם המפורש, "ירושלים" בועידת אנאפוליס. דיון רציני ומעמיק בפרטי התוכנית היה מאפשר לצופה לגבש דעה מושכלת יותר אודות הצעתו של רמון וכן אודות ההבדלים, עליהם רומזת אבן, בינה ובין תוכניתו של ליברמן. כאמור, דיון כזה אינו מתרחש.

פירוט יחסי של השכונות אותן מבקש רמון להעביר לריבונות פלסטינית מופיע בטור של בן כספית אשר התפרסם ב"מוסף שבת" של "מעריב", ב-2 בנובמבר, בעמודים 4-6. לקראת סופה של כתבתו ה**סרטן ומוסקבה** כתב כספית:

חיים רמון נאם ביום רביעי בערב בפני פורום של "קונסרבטיבים יידיי ישראל" מבריטניה. הוא שרטט שם את קווי המתאר של נייר ההבנות בנושא ירושלים. "השכונות הערביות יהיו פלשתיניות, השכונות היהודיות בידי ישראל, שתי בירות, זו בתוך זו. אף צד לא יוותר על תביעותיו בנושא האגן ההיסטורי הקדוש. כך, בעצם, נגדיר ונצמצם מאוד את חילוקי הדעות לקראת הסדר הקבע". על-פי רמון, צריך להעביר לאבו-מאזן את בית-חנינא, את שועפט, את מחנה הפליטים שועפט, את עיסאויה, את ג'בל מוכבר, את צור באהר, את וואלג'ה, את עקב, את א-טור, את א-שייח, את ואדי קדום ועוד כמה שכונות. אחרי, כמובן, שיושלם השלב הראשון של מפת הדרכים. רמון היה לא מזמן במכון ירושלים וראה איך ליברמן, בביקור שערך שם פעם, משרטט מפה דומה לגמרי.

למרות הפירוט היחסי הזה, גם כאן מופיעים ביטויים כגון "שתי בירות, זו בתוך זו" ו"אף צד לא יוותר על תביעותיו בנושא האגן הקדוש", המצריכים פירוש והסבר אך נותרים עלומים ומעורפלים. וגם כאן, כמו בשיחה עם גאולה אבן, ניתן היה ללמוד יותר על הדומה והשונה בין תוכניתו של רמון לזו של ליברמן אילו הוקדש לנושא מעט יותר תשומת לב.

בסופו של דבר, הסיקור התקשורתי אינו נותן לצרכן התקשורת אינדיקציה ממשית לכך שמאחורי הצירוף "תוכנית רמון" אכן קיימת תוכנית ממשית. הרושם המצטבר מהסיקור הוא שמדובר ברעיון ראשוני שפרטיו טרם גובשו. למותר לציין כי בכל תקופת הבדיקה לא נמתחה כל ביקורת באף אחד מששת כלי התקשורת הנסקרים כאן אודות העדרם של פרטים אלו.

כאמור, חיים רמון אינו הראשון או היחיד אשר הציע לחלק את ירושלים. הצעות אחרות עלו בעבר, בתקופת ממשלת ברק, וכן קיימות גם הצעות בצד הפלסטיני. אבל, לא רק שסיקור תוכנית רמון היה שולי ודל במידע, אלא שכלי התקשורת מיעטו לבחנה בהשוואה לתוכניות קודמות והצעות אחרות העומדות על הפרק.

אמנם, "ידיעות אחרונות" ערך טבלה המשווה בין תוכניות שונות לחלוקת ירושלים (תוכנית רמון, תוכנית ברק, תוכנית ליברמן והתוכנית הפלסטינית). תחת הכותרת **מה דומה מה שונה** שהופיעה בעמוד 5 ביום ה-9 באוקטובר הבחין העיתון, באופן כמעט חסר תקדים בתקופת הסיקור, בין "השכונות" לבין "האגן הקדוש". אבחנה שהיא משמעותית מאוד בהקשר של חלוקת ירושלים ואשר כמעט ולא זכתה לדיון ואף הציג את העמדה הפלסטינית ביחס לנושאים אלו. עם זאת, קריאה מדוקדקת בטבלה מגלה שהמידע המופיע בה הוא דל ולא משמעותי. כך למשל, על עמדתו של רמון ביחס לשכונות במזרח ירושלים נכתב כך:

כל שכונות הקצה הערביות לריבונות פלסטינית. העברת 3 שכונות מיד לאחר החתימה על הסכם העקרונות.

מהן "שכונות הקצה"? איזה שכונות יועברו "מיד לאחר החתימה על הסכם העקרונות"? מי יחליט על השכונות האלו? מה תהיה אחריותה של ישראל כלפי תושבי השכונות האלו לאחר העברתן לריבונות פלסטינית? ומה יעלה בגורלן של שכונות פלסטיניות במזרח ירושלים שאינן ב"קצה" אלא סמוכות יותר למרכז ונושקות לשכונות יהודיות? שאלות אלו אינן זכות לכל מענה. ביחס לאגן הקדוש נכתב ב"ידיעות אחרונות" כי רמון מציע:

"משטר מיוחד" בעיר העתיקה, במקומות הקדושים ובשכונות הערביות הצמודות לחומה: בלי ריבונות ודגלים ועם נוכחות של מדינות מוסלמיות מתונות (סעודיה, ירדן ומרוקו).

שוב: מה יהיה אופיו של "המשטר המיוחד" הזה? מהו מקור הלגיטימיות והסמכות שלו? מי יהיה הריבון בשכונות "הצמודות לחומה"? אילו שכונות נחשבות "צמודות לחומה"? איזה תפקיד מייעד רמון ל"מדינות המוסלמיות המתונות"? גם השאלות האלו אינן נידונות כלל.

הלקוניות בה מדווח "ידיעות אחרונות" על תוכנית רמון, מאפיינת גם את סקירת שאר התוכניות. עמדתו של אהוד ברק, למשל, מוצגת כך:

השכונות במזרח העיר: העברת השכונות הערביות לפלסטינים. אחריות ביטחונית משותפת בבית חנינא ובשועפאט (המבודדות את השכונות היהודיות בצפון העיר).

האגן הקדוש: הרובע המוסלמי והנוצרי לשליטה פלסטינית. הר הבית יישאר בריבונות ישראל.

והתוכנית הפלסטינית מוצגת כך:

השכונות במזרח העיר: נסיגה מלאה לגבולות 67: ריבונות פלסטינית גם על השכונות הערביות הצמודות לעיר העתיקה [...] וקבלת שטחים חלופיים תמורת השכונות היהודיות (פסגת זאב, הגבעה הצרפתית, גילה וכו').

האגן הקדוש: הרובע היהודי והכותל המערבי בשליטה ישראלית. כל השאר בשליטה פלסטינית מלאה. הר הבית בריבונות פלסטינית מלאה.

מה ההבדלים בין כל התוכניות? האם יש הבדל מהותי בין "הנסיגה המלאה לקווי 67" אותה דורשים הפלסטינים, לבין החזרת "השכונות הערביות" בלשוננו של ברק או "שכונות הקצה" בפיו של רמון? מהי נקודת המחלוקת העיקרית בין התוכניות האלו? האם ייתכן כי לא קיימת מחלוקת ממשית בין התוכניות או שמחלוקת זו היא שולית ולא עקרונית? "ידיעות אחרונות" מביא אמנם את המידע – גם אם הוא חלקי – אך העדר דיון רחב יותר אינו מאפשר לקורא להבין לעומק את הבעיה. לחלופין, אם אכן ההבדלים בין התוכניות אכן אינם משמעותיים, הרי שגם אפשרות זו אינה עולה כלל לדיון.

יצירת רציפות ריבונית תוך הימנעות מיצירת "בועות"; כלומר, לא שיקולי "קדושה" או ביטחון, כפי שבדרך-כלל מקובל להציג את המחלוקת הזו, אלא שיקולים גיאוגרפיים ודמוגרפיים הם שעומדים ברקע התוכניות השונות.

לצדה של כתבה זו הופיעו בעמוד הבא של אותו הגיליון, עמוד 7, פרטים נוספים שעסקו בהצעתו של ביל קלינטון. תחת הכותרת **ישראל הודיעה לנשיא קלינטון: עמדתך בסוגיית השיבה עמומה** כתב רביד את הדברים הבאים:

בסוגיית ירושלים, קבע קלינטון עיקרון לפיו מה שערבי לפלשתין ומה שיהודי לישראל, גם בעיר העתיקה וגם ב"אגן הקדוש", כלומר – המסגדים לפלשתינאים ו"הקיר המערבי" לישראל. בתשובת ישראל נטען כי קיימת חשיבות למשטר מיוחד ב"אגן הקדוש" וכי יש לתת ביטוי שונה לזיקה של שני הצדדים להר הבית. ישראל ביקשה להבהיר שהמקומות הקדושים ליהדות כוללים גם את מנהרת הכותל, בניין "המחכמה", את שרידי החומה לכיוון דרום, עיר דוד, הר הזיתים וקברי המלכים.

גם מכתבה זו מתקבלת תמונה ברורה יותר בנוגע למה שמכונה בדרך-כלל באופן סתמי "האגן הקדוש". כאן מתברר ש"האגן" מחולק לכמה אזורים קדושים, חלקם לפלסטינים וחלקם לישראל, ולראשונה בתקופת הבדיקה החלקים הקדושים ליהודים מכונים בשמם.

לצד מידע מועט בנוגע לתוכניות החלוקה השונות שעלו במהלך השנים, הסיקור התאפיין גם בהצנעתן בטורי הפרשנות והדעות.

כך למשל, במאמר שכתרתו **בירה אחת לשני עמים** מיום ה-12 בדצמבר שהופיע בעמוד 2 של חלק ב' של עיתון "הארץ", תאר משה עמירב, לשעבר חבר הנהלת עיריית ירושלים, דיון שניהל בעבר עם פייסל חוסייני, אחד מבכירי ההנהגה הפלסטינית, בנוגע לחלוקתה של ירושלים:

חוסייני הציע לקבע את המציאות האורבנית בשלושה איזורים נפרדים שיהיו חלק מ"מטרופולין ירושלים": כל השכונות הערביות במזרח העיר, המשתרעות על שטח של כ-50 קמ"ר, שהיו תמיד חלק מהגדה, יהיו עיריית "אל-קודס", שתהיה בירת פלשתין; כל השכונות היהודיות, כולל אלה במזרח ירושלים, המשתרעות על שטח של כ-70 קמ"ר, יהיו ירושלים, בירת ישראל. תשתיות המים, החשמל והדרכים של שתי הערים יהיו משותפות, כמו באגד-ערים גוש דן, או כמו בלונדון רבתי. בין שתי הערים, פתוחה לכל הצדדים, תהיה העיר העתיקה מוקפת החומה. כאן לב ליבו של הסכסוך. רוב הישראלים כלל לא מודעים לעובדה שהעיר העתיקה משתרעת על שטח של לא יותר מקילומטר מרובע אחד, פחות מ-1% משטחה הכולל של העיר. את העיר העתיקה, הקדושה לנו ולהם, לא הסכים חוסייני לחלק... "אני מעדיף תמורת שלום שותפות בה אתך ולא לחלק אותה" (אמר חוסייני).

מקטע קצר זה מתקבלת תמונה ברורה יותר על פתרון אפשרי לחלוקה: השכונות הערביות במזרח העיר משתרעות על שטח של 50 קמ"ר, היהודיות על 70 קמ"ר וניתן ליצור שיתוף

פעולה בתשתיות ובעיר בעתיקה. נתון חשוב המופיע ברשימה זו הוא ששטחה של העיר העתיקה, האזור אשר עומד במרכז המחלוקת, הוא פחות מ-1% משטחה של ירושלים כולה. נתון משמעותי זה כמעט ואינו מופיע בשום מקום אחר בסיקור. אמנם, העובדה כי השטח קטן אינה הופכת את הבעיה לקלה יותר לפתרון, שכן מדובר באזור בעל חשיבות עצומה לשני הצדדים, אך התיאור של עמירב בהחלט תורם לקבלת תמונה פרופורציונית יותר על האפשרות להגיע להסכם מדיני בירושלים, ויוצר את ההפרדה המתבקשת בין העיר העתיקה שהיא סוגיה בפני עצמה לבין השכונות ושאר חלקי העיר.

בעמוד 6 של מוסף "מעריב", כתב מאיר מרגלית ב-21 באוקטובר, תחת הכותרת **ירושלים כבר מחולקת כי:**

המרקם האורבני מחובר כך שלא ניתן לחלקו על-ידי חומות וגדרות. העיר זקוקה לחלופה פונקציונאלית, לא טריטוריאלית, על בסיס ההשתייכות האתנית. מקום בו יש רוב יהודי, יהפוך לחלק מהעירייה הישראלית, ואזורים בעלי רוב ערבי יהפכו לחלק מ"בלאדיית אל קודס". העיר תישאר פתוחה, תנוהל באופן משותף, ותשמש בירה משותפת לשני העמים.

מרגלית מזכיר לנו כי בסופו של דבר, ירושלים היא עיר שחיים בה בני-אדם. לכן, בניגוד לרושם העולה מהכותרות הדיכטומיות, המציאות היא כזו שבה שתי הקהילות יושבות במרחב עירוני צפוף, והן תצטרכנה להמשיך לחלוק אזור גיאוגרפי אחד גם אם יימצא הסדר מדיני. מכאן נובעת החשיבות של יצירת שותפות בניהול שגרת החיים העירונית. נקודות חשובות אלו, עם זאת, נותרות בשולי הסיקור – ולכן, בשולי השיח הציבורי.

שעה שנושא ירושלים עולה לראש סדר היום הציבורי, בתקופה בה נערכת ועידת שלום, יש מקום לצפות כי הסיקור התקשורתי יקדיש זמן ומקום גם לסקירה של מהות המחלוקת בין ישראל לפלסטינים בנושא ירושלים, וכן לתוכניות השונות הקיימות ולהבדלים ביניהן. כלי התקשורת, כאמור, ממעטים לעסוק במהות התוכנית ומסתפקים בדיווחים שטחיים בלבד.

יוצאת דופן מבחינה זו הייתה כתבתו של אבי יששכרוף, שהופיעה בעמוד 2 של "הארץ", ב-14 באוקטובר. תחת הכותרת **הרשות: הר הבית בריבונותנו – בכל הסכם קבע** נכתב כך:

[...] בכירי הרשות קובעים באופן חד משמעי כי כל הסדר קבע בין הצדדים, יכלול את העברת הריבונות על מתחם מסגד אל-אקצה (הר הבית) לידי הרשות הפלשתינית. לדבריהם, כל הסדר אחר יידחה על הסף. אחד הבכירים אמר ל"הארץ", כי הסדר בנוסח זה התקבל כבר בעבר בין הצדדים. [...] אף מדינה ערבית לא תתמוך בהסכם שלום שלא יכלול את העברת המתחם לידיים מוסלמיות, בעיקר סעודיה. גם היום אין לישראל כמעט נוכחות באל-אקצה ולכן אנו לא צופים בעיות מיוחדת בסוגיה זו". לדבריו, מתווה ההסכם בנושא ירושלים ברור אף הוא: שכונות ערביות לידיים פלשתיניות, כולל העיר העתיקה והרבעים הלא יהודיים. הכותל, השכונות היהודיות והרובע היהודי יישארו בריבונות ישראלית. הוא הוסיף, כי העיר אמנם תהיה מחולקת לשניים, ויתכן ויפעלו בה

שתי עיריות נפרדות, אולם הגבול בין שני החלקים יוותר פתוח והעיריות יפעלו בשיתוף פעולה מלא ביניהן. יש עוד רעיונות רבים בנושא מזרח ירושלים אך קווים ברורים למדי [...] הציבור בישראל עוד לא הבין עד כמה סוגיית אל אקצה עקרונית מבחינתנו ועליה יקום ויפול הסכם הקבע.

כתבתו של יששכרוף מתייחדת בכך שהיא מביאה את נקודת המבט הפלסטינית האקטואלית בנוגע לירושלים, ובמקום בולט. הן הכותרת והן תוכן הכתבה מלמדים עד כמה סוגיית ירושלים חשובה ומהותית לצד הפלסטיני, ממש כשם שהיא חשובה ומהותית לצד הישראלי-יהודי. מעבר לכך, האופן בו מציג אותו בכיר פלסטיני את הפתרון לחלוקה דומה מאוד להצעות מצדה של ישראל וניתן ללמוד ממנו כי הפלסטינים מכירים בחשיבות של אזורים מסוימים בירושלים, כמו הרובע היהודי, לישראלים.

העמדה הפלסטינית מודרת מהסיקור התקשורתי בנושא החלוקה לאורך כל תקופת הבדיקה. הדרה זו הופכת את הדיון בעתיד ירושלים ליוכוח פנים ישראלי. חשוב להדגיש כי ללא החשיפה לעמדה הפלסטינית בנוגע לירושלים בלתי אפשרי להבין את המורכבות הכרוכה בהגעה להסדר מדיני. התקשורת הישראלית, מבחינה זו, איננה ממלאת את חובתה לסקר את הסיפור מכל צדדיו, ומסתפקת בדיווח על חלק אחד בלבד מתוך "התמונה הגדולה".

כאמור, דיון בפתרונות אפשריים לחלוקת ירושלים הוא נדבך מרכזי בשיח ציבורי מושכל וענייני. קיומם של פתרונות שונים מוכיח כי קיימת מידה רבה של גמישות בנוגע לאופיו של הסדר עתידי בעיר. כמו-כן, גמישות זו מלמדת על מרחק בין ההצהרות המופיעות בכותרות הדיכטומיות לבין האופן בו עשויה להתבצע חלוקת העיר בשטח. כפי שעולה מהעיון בהצעות השונות, חלוקת ירושלים אין פירושה חציית העיר על-ידי חומה, אלא שאיפה ליצירת שיתוף פעולה בין שתי עיריות שיתיר את העיר כיחידה אורבנית אחת, בדומה למצב להיום.

"נפטרים" מתושבי מזרח ירושלים

אחת ההצדקות אשר שבו ועלו בהקשר של תוכנית רמון (כמו גם בהקשר של תוכנית ליברמן, שפרטיה נידונו עוד פחות מאלו של תוכנית רמון בתקופת הבדיקה) הייתה, שיש לוותר על שכונות ערביות בירושלים משום שהזיקה היחידה של תושביהן לעיר נובעת מהתשלומים המגיעים להם מביטוח לאומי.

אורי יבלונקה, לדוגמא, בעמוד 3 של "מעריב" מה-8 באוקטובר, מביא ציטוט מדבריו של ליברמן הטוען כי:

"[...] הקשר היחיד בין ישראל לשועפט וענתא הוא היום בחודש שבו הם מגיעים לקבל מאיתנו קצבת ביטוח לאומי".

ציטוט זה הופיע גם בעמוד 2 של "הארץ" ב-8 באוקטובר. מזל מועלם בעמוד 2 בגיליון ה-20 בנובמבר של "הארץ" מצטטת את חיים רמון המשיב לציפי לבני בישיבת מחשלה:

"הגישה שאסור לתת כלום היא קטנונית. אני לא נותן את השכונות הערביות בירושלים, אני נפטר מהן".

יוסי ורטנר מצטט בעמוד 3 בחלק ב' של "הארץ" מה-23 בנובמבר חילופי דברים בין חיים רמון לשר יצחק כהן מש"ס באחת מישיבות הממשלה:

לבוא ולומר שהשכונות הערביות לא יהיו בריבונות ישראל אלא בריבונות פלשתינית, זה לתת? זה להיפטר! [...] "הם ממילא לא ירצו לוותר על תעודות הזהות הכחולות", אמר השר יצחק כהן מש"ס. "אני לא שואל אותם", אמר רמון.

מהי מחויבותה החוקית של מדינת ישראל כלפי גורלם של תושבי מזרח העיר? האם המדינה אינה נושאת באחריות משפטית כלפיהם? האם התנערות מאוכלוסיה זו אינה עשויה להיחשב פגיעה בזכויות האדם הטבעיות על-פי המשפט הבינלאומי? האם ניתן פשוט "להיפטר" מהם כעת, לאחר שמזרח ירושלים אינה נתפסת יותר כנכס אסטרטגי אלא רק עול על כתפיהם של אזרחי ישראל? האם תושבי מזרח העיר הם פיונים על לוח משחק שניתן לספח או להיפטר מהם על-פי האינטרס הישראלי? התייחסות לבני-אדם כדבר מה שיש "להיפטר" לא רק נשמע לא טוב, אלא גם יש בו נימה של גזענות. בתקשורת הישראלית כמעט ולא נשמע קול המתייחס לבעייתיות של מינוח זה. וממילא, אם נמתחה בתקשורת ביקורת על הרטוריקה הזו, היא הופיעה בטורי הדעות והפרשנות בלבד.

כך למשל, ב-27 בדצמבר כתבה עמירה הס בעמוד 1 של חלק ב' של "הארץ" על הפערים בין השיח הפנים ישראלי לבין המשא ומתן המתנהל מול הפלסטינים. וכך היא כותבת ביחס לסוגיית ירושלים:

במו"מ הבין-ישראלי הוגדרו גבולות הוויתור גם בירושלים: אחרי שישראל לקחה מהכפרים ומהשכונות של הפלשתינאים את רוב אדמתם הפנויה והריקה כדי לבנות עליה שכונות ומנעה מהם לבנות ולהתרחב – היא מסכימה לוותר על התושבים. האדמה לנו, האנשים לרשות הפלשתינית. והעולם יהלל את ישראל על נכונותה להתפשר ולקרוע מלבה חלקים כמו ענתא וכפר עקב.

מאיר מרגלית כתב ב-17 באוקטובר בעמוד 2 של חלק ב' של "הארץ", תחת הכותרות:

הם תלויים בנו (כותרת ראשית)

פיתרון בר-קיימא אינו אפשרי, אם ירושלים המזרחית תהפוך למחנה פליטים (כותרת משנה)

על מצבם הקשה של תושבי מזרח העיר:

תושבי מזרח העיר תלויים במידה רבה בקצבאות הביטוח הלאומי. שעה שהאבטלה גוברת והעוני מתפשט ללא רחם, נהפכה הקצבה לקרש הצלה בלעדי לרבבות משפחות. נתונים של הביטוח הלאומי מראים שכ-75% מהאוכלוסייה במזרח העיר חיים מתחת לקו העוני, ומצבם של אלו שחצו אותו לא שפיר בהרבה. עבור רבבות, הקצבה היא מקור פרנסה עיקרי.

ועל מחויבותה של ישראל לתושבים אלו גם אם יהפכו להיות תחת ריבונות פלסטינית:

בשום פנים ואופן אין להפסיק את תשלומי הקצבאות כל עוד אין לתושבים חלופה סבירה. הרשות הפלסטינית לא מסוגלת להרים פרויקט בסדר גודל זה בכוחות עצמה ודרושה התערבו מסיווית של גורמים בינלאומיים [...] ישראל צריכה לסייע לאותם גורמים להיכנס לזירה, להמציא להם מסד נתונים וקבצים חיוניים ולסייע לרשות הפלשתינית בהקמת מערך סוציאלי שימלא את מקומו של אגף הרווחה העירוני.

במילים אחרות, מטור זה אנו לומדים כי הרטוריקה המבקשת לגייס לגיטימציה לתוכניות החלוקה באמצעות סיסמאות כגון "נפטרים משכונות הקצה" ותושבים הגוזלים את הקופה הציבורית אינה רק בלתי מוסרית, אלא גם מטעה ברמה העובדתית. לא ניתן פשוט "להיפטר" מתושבי מזרח העיר.

מחויבותה המוסרית, קל וחומר החוקית, של מדינת ישראל לתושבי קבע החיים במזרח העיר, נידונה בכתבתו של נדב שרגאי אשר פורסמה בעמוד 2 של "הארץ" בגיליון ה-21 באוקטובר. בהפניה לכתבה, אשר פורסמה בעמוד הראשי של העיתון, הודגש שוב העיסוק בתועלת שעשויה לצמוח לישראל מהחלוקה. ולא רק זאת, אלא צוין כי פועל יוצא של חלוקה זו עשוי להיות הגירה של תושבי מזרח העיר לתוך ישראל:

מכון ירושלים: ספק אם חלוקת הבירה תועיל לישראל תושבי מזרח העיר עשויים לעבור לתוך ישראל, סבורים במכון

לעומת זאת, בכתבה מדווח שרגאי כי הדו"ח מטיל ספק ביכולתה של ישראל להתנתק מתושבי מזרח ירושלים בשל פגיעה אפשרית בזכויות אדם:

מומחי מכון ירושלים גם מטילים ספק ביכולת החוקית של מדינת ישראל להשתחרר מהמחויבות הכלכלית-מוסרית לערביי מזרח ירושלים, בשורה של תחומים [...] הדו"ח טוען כי שלילת מעמד תושבות הקבע, ועמו שלילה גורפת של הזכויות הסוציאליות "יבססו טענה חזקה לפגיעה בזכות הקיום בכבוד" [...] לדעת הכותבים, לא בטוח שמבחינת המשפט הבינלאומי, העברת השכונות באופן חד-צדדי תסיים את האחריות של ישראל כלפי התושבים. צעד כזה עשוי להיחשב כצעד מפלה [...] ולא כצעד שמשיב את המצב לקדמותו, כפי שהיה לפני 1967.²

התנתקות חד-צדדית אם כן מתושבי מזרח ירושלים אינה בהכרח אפשרית מבחינה חוקית והיא בוודאי בעלת משמעויות מוסריות. אך התקשורת, באופן כמעט גורף, בחרה לא לעסוק באספקטים אלו של תוכנית רמון (או תוכנית ליברמן) והסתפקה בדיווח שטחי בלבד על הרצון "להיפטר" מ"שכונות הקצה" ותושביהם, המרוקנים את קופת הביטוח הלאומי.

² מהכתבה עולה עוד כי הדו"ח של מכון ירושלים לחקר ישראל מציע בכל זאת גם פתרונות. בדו"ח מופיע פרק הסוקר דרכים אפשריות לביצוע ההיפרדות, תוך מתן פיצוי לערביי מזרח ירושלים. כך למשל מציעה פרופ' רות לפידות שישראל תמשיך להעניק הטבות לתושבים שנהנו מהן פרק זמן ממושך. אפשרות אחרת היא לקשור בין המשך ההטבות לתושבים לבין פרק הזמן שבו הם שילמו מסים לישראל.

לדעת הכותבים, לא בטוח שמבחינת המשפט הבינלאומי, העברת השכונות באופן חריצדרי תסיים את האחריות של ישראל כלפי התושבים. צעד כזה עלול להיחשב כצעד מפלה - בין השכונות הערביות לשכונות היהודיות שמעבר לקו הירוק - ולא כצעד שמשיב את המצב לקדמותו, כפי שהיה לפני 1967. "טענה זו חריפה במיוחד מכיוון שמדובר בפגיעה בך כריות המיעוט", הוסיפו המחברים.

"הארץ", 21 באוקטובר, עמוד 2. הכותרת מדגישה את העיסוק בתועלת האפשרית של חלוקת העיר, בעוד שבועמק הטקסט מסופר כי המהלך כרוך בהפרה אפשרית של זכויות אדם, הנוגדת את החוק הישראלי והבינלאומי.

עיר מחולקת דה-פקטו

תמונת המציאות העולה מהסיקור כפי שתואר עד כאן מצביעה על עיר מחולקת, המורכבת משתי קהילות נפרדות. התקשורת, עם זאת, מיעטה לעסוק בנקודה זו באופן ישיר או ביקורתי. מעט כתבות עסקו בצורה ישירה בחלוקה דה-פקטו של העיר או מתחו ביקורת על אפליית תושבי ואזרחי העיר הערבים לעומת אזרחיה היהודים. כאשר פורסמו כתבות כאלו, הן נדחקו דרך קבע לשולי הסיקור.

כזו היא, לדוגמא, כתבתו של נדב שרגאי שפורסמה בעמוד 6 של חלק ב' של "הארץ" ב-14 בדצמבר, תחת הכותרת:

370 דונם, בסך הכל (כותרת ראשית)

ההתנגדות הקשה שמעוררת התוכנית העירונית להרחבת שכונת עיסאווייה מצד תושבי "צמרת הבירה" הסמוכה היא דוגמה נקודתית כאובה ל"בעיית ירושלים". השאלה הגדולה על עתיד הבירה מתחילה מהיחסים המורכבים בין יהודים לערבים שכבר שנים מעורבים אלה באלה (כותרת משנה)

בתוך הכתבה הביא שרגאי פרטי מידע משמעותיים על מצבה של עיסאווייה, בה מתגוררים, לדבריו, 12,000 תושבים בעלי תעודות זהות כחולות ואשר כלולה בשטח השיפוט של ירושלים:

לעיסאווייה תוכנית מתאר שלא עודכנה 17 שנה, ושטחה הבנוי 666 דונם בלבד, בעוד שבבעלות התושבים נמצאים כ-2,400 דונם – מרביתם מחוץ לתחום השיפוט של ירושלים. רישום הקרקע, ברובה, אינו מוסדר ולאחר סיפוח הכפר לישראל ב-1967 הופקעו מתושבי קרקעות רבות, למשל לכיוון מעלה

אדומים. כיום חיים בשכונה 12 אלף תושבים – הסובלים ממצוקת דיור חריפה, שמתבטאת בשיעורי בנייה לא חוקית גבוהים מאוד.

בכתבתו מתאר שרגאי את המצב המתוח בין שתי השכונות, על רקע התוכנית להרחיב את עיסאווייה. השיח בין שתי הקהילות, כפי שעולה מכתבתו של שרגאי, הוא עוין ואלים באופיו.

כתבה אחרת המלמדת על חייהם הקשים של תושביה הערבים של ירושלים הוצנעה בדקה 32 של מהדורת ה-24 באוקטובר של ערוץ 10. דברי ההפניה של יעקב אילון לכתבתו של אסף זוהר מתחו ביקורת על מצבם הקשה של תושביה הערבים של ירושלים:

60,000 תושבים פלסטינים חיים בשכונות הערביות במזרח ירושלים והם נמצאים כידוע באחריות ישראלית. על הטיפול ברווחתם של כל התושבים האלה מופקד אדם אחד. תכירו אותו, כתבנו אסף זוהר פגש אותו.

הטון הביקורתי נמשך גם בכתבה עצמה. על רקע תמונות ממחנה הפליטים שועפט, פתח זוהר את דיווחו במילים:

לא, לא נקלענו לעזה או שכם, אנחנו בירושלים. דקה נסיעה מהגבעה הצרפתית. השכונה הזאת, כמו תשע שכונות אחרות במזרח העיר הוצאה חד-צדדית מחוץ לגדר אך במקום לקרוא לילד בשמו ולהודות בחלוקת העיר, הנחיתה כאן הממשלה, כאילו מהחלל החיצון, את האיש הזה: קולין היימס, יהודי, קצין צה"ל לשעבר [...] [היימס] הוצב בראש המנהל הקהילתי הפלסטיני שלמרבה האבסורד ממוקם מאחורי השלט [...] "אין כניסה ליהודים", קילומטר מהמוקטעה ברמאללה. הממשלה ציידה אותו ברכב אך באפס תקציב, ושלחה אותו כמו דון קישוט לדאוג ל-60,000 תושבים.

בכתבה עצמה, על רקע תמונות של ביוב זורם ברחובות, מצוטט היימס כמי שאומר:

אנחנו עובדים להביא את חברת הגיחון לקחת אחריות על מערכת הביוב, כי בסופו של דבר ביוב שזורם פה וגורם למחלות [...] לא גדר ולא חומה לא עוצרת מחלות. מחלה שפורצת פה תהיה גם מחר בירושלים.

זוהר מוסיף ומדווח כי היימס אף "שכנע את העירייה להכניס פחים לשכונות למרות שאת הזבל עדיין לא מפנים" וכן כי הוא "מנסה להקים כאן בית-ספר, לראשונה מאז 67". אך כאמור, התמונה הקשה הזו והרלוונטית כל-כך בימים בהם מדברים על "חלוקת ירושלים", מוצנעת עמוק בתוך מהדורת החדשות, סמוך לסופה.

תמונה דומה של הפרדה עולה גם ממעט הכתבות שעסקו במצב החינוך של ילדי מזרח העיר, שנדחקו גם הן לעמודים אחוריים ולמוספים. כך, הודאתו של היועץ המשפטי של עיריית ירושלים כי ילדי מזרח העיר מופלים, פורסמה במהלך תקופת הבדיקה רק ב"הארץ" בכתבה של מירון רפפורט בגיליון ה-13 בדצמבר, וגם אז הגיעה לעמוד 8 בלבד:

היועץ המשפטי של עיריית ירושלים מודה: התלמידים ממזרח העיר מופלים

הקריאה בטקסט מלמדת על התנאים הקשים בהם לומדים ילדי מזרח העיר, הזכאים, על-פי חוק חינוך חובה, ללמוד בבתי-ספר ממלכתיים ובתנאים נאותים, בדומה לתלמידים במערב העיר:

אגף החינוך בעירייה דוחה מדי שנה בקשות של מאות ילדים ממזרח ירושלים ללמוד בחינוך הרשמי, בגלל חוסר מקום. לפי הערכות גורמים מקצועיים מדובר באלפים. [היועץ המשפטי של עיריית ירושלים] חביליו אומר שאגף החינוך "דוחס" לפעמים חלק מהתלמידים בבתי הספר הקיימים, "במחיר של הגדלת מספר התלמידים מעבר למה שאושר על-ידי משרד החינוך, ומעבר למספר התלמידים המקובל במערב העיר". בחלק מבתי הספר, מוסיף חביליו, התנאים הפיזיים קשים ביותר ו"אינם מאפשרים לימודים בתנאים סבירים".

נתונים על התנאים הקשים בהם לומדים תלמידי מזרח העיר הופיעו גם ב-3 באוקטובר, בטור מאת דפנה גולן שפורסם בעמוד 1 של חלק ב' של "הארץ", תחת הכותרת **נעמה מאיימת על הרוב היהודי**. הקריאה בטקסט חושפת תמונה קשה:

בתחילת שנת הלימודים הקודמת הצהירה שרת החינוך על כוונתה לפעול לצמצום המחסור של כ-1,300 כיתות במזרח ירושלים, אבל בשנה האחרונה נבנו רק כ-50 כיתות לימוד חדשות בכל מזרח העיר. למרות התחייבות משרד החינוך ועיריית ירושלים לבג"ץ, בשנים 2001-2007 לבנות לפחות 645 כיתות לימוד במזרח ירושלים [...] בפועל נבנו מאז 2001 פחות ממאה כיתות חדשות.

כתבה ארוכה ומקיפה המבקרת בחריפות את מדיניותה של עיריית ירושלים כלפי ילדים ממזרח העיר הסובלים ממוגבלויות התפרסמה בעמודים 34-38 במוסף "סופשבוע" של "מעריב" ב-30 בנובמבר, תחת הכותרות החמורות:

למיין אותם כשהם קטנים (כותרת ראשית)

עיריית ירושלים אינה מאפשרת לילדים ערבים בעלי מוגבלויות להירשם לגנים של החינוך המיוחד במערב העיר. לעתים, אחרי שבגן כבר הסכימו לקבל את הילד, מתערבת העירייה ומונעת את הרישום. התוצאה: שליחת הילדים למסגרות לא מתאימות ויצירת נזק שיקשה עליהם לתפקד אי פעם בחברה. חלוקת ירושלים, גרסת הגיל רך (כותרת משנה)

לצד החשיבות הגדולה הטמונה בהתייחסות מעמיקה לנושא ותרומתו של תחקיר העיתון להעלאת המודעות לגביו, חשוב לציין כי פרטים רבים וחשובים העולים בכתבה נידונים בתקשורת לעיתים רחוקות מדי וזוכים לבולטות נמוכה בלבד, כמו גם במקרה זה. ראוי היה שטענתם של אנשי חינוך בירושלים העולה בכתבה תזכה לבולטות גבוהה יותר כדי לאפשר דיון ציבורי ממשי בתופעה:

מורים ומנהלים בירושלים מעידים על מדיניות חדשה של מינהל החינוך בעירייה, ולפיה ילדים ערבים לא יוכלו עוד ללמוד במסגרות החינוך המיוחד במערב העיר, גם כאשר מדובר במענה היחיד לצורכיהם [...] "היום יש מדיניות של שלילה

מוחלטת, לא מאפשרים לנו לקלוט כמעט שום ילד ממזרח ירושלים", מאשרת עובדת באחד הגנים. "היה ילד שהיינו מוכנים לקבל אותו, הוא התאים לגן והתגורר בבית צפא בדרום ירושלים, צמוד לשכונות היהודיות, אבל העירייה לא אפשרה את זה. במקום זה שלחו אותו לגן בצפון ירושלים, רחוק מאוד מהבית שלו."

טיפוליה של התקשורת בנושא החינוך אינו מאפשר דיון אמיתי לא בתופעה עצמה ולא בעובדה כי ירושלים מתפקדת כעיר שהיא רק לכאורה מאוחדת, ואילו בשגרת חייה העירוניים מתנהלת כעיר חצויה המקיימת מדיניות בעייתית, בלשון המעטה.

נושא אחר שטופל בכתבות בודדות בלבד היה מעמד החוקי של תושבי מזרח ירושלים, וכמו נושא החינוך, מעט הכתבות שהתפרסמו בנושא הופיעו הרחק מתשומת הלב המיידית של צרכני התקשורת.

החלטת הממשלה, לדוגמא, בנוגע לאי-מתן מעמד של תושבות קבע או תושבות זמנית לאוכלוסיה הערבית שסופחה בכפיה לירושלים בעקבות תוואי גדר ההפרדה, דווחה בקצרה ובלקוניות פעם אחת בלבד בתקופת הבדיקה. בטקסט קצר שפורסם בגיליון ה-17 בדצמבר של "הארץ", בעמוד 4, תחת הכותרת **תושבים שסופחו בגלל הגדר לא יקבלו מעמד תושב**, דיווח שחר אילן כי:

המדינה לא תעניק מעמד תושב קבוע או תושב זמני לתושבי הרשות שסופחו לירושלים, אלא תאפשר להם לקבל היתר שהייה מהמפקד הצבאי [...] מדובר בתושבים שסופחו לשטח ישראל בכפייה, לאחר שגדר "עוטף ירושלים" הפכה את השכונות למובלעות בהן "כלואים" התושבים בין הגדר לשטח ישראל. משמעות ההחלטה היא שהתושבים לא יוכלו לעבוד וללמוד בישראל ולא יקבלו ביטוח בריאות.

הידיעה הקצרצרה והטון הדיווחי, נטול ההקשר, אינו מאפשר דיון אמיתי ומושכל בשאלות כגון אחריותה של המדינה לתושבים אשר סופחו על-ידה בכפייה, במידת המוסריות של צעד זה ואף אינו מסביר כראוי למה הכוונה ב"היתר שהייה מהמפקד הצבאי", או מה דינם של תושבים שהמדינה "כלאה" אותם בשטח שבין הגדר לישראל. כמובן, גם שאלות רחבות יותר הקשורות בתוואי הגדר, בתועלת הביטחונית לעומת עלותה המדינית, שראוי היה שהתקשורת תעסוק בהן, אינן נידונות כלל.

מעניין לציין בהקשר זה את הכותרות המאיימות שפרסם "ידיעות אחרונות" בעמוד 6 של גיליון ה-7 בנובמבר שדיווחו על מגמות התאזרחות בקרב תושבי מזרח העיר:

זינוק במספר המזרח ירושלמים שמבקשים להבטיח את עתידם (כותרת גג)

אלפי פלסטינים בירושלים רוצים אזרחות ישראלית (כותרת ראשית)

**הדיבורים על חלוקת העיר גרמו לפלסטינים רבים לעשות את מה שעד
אתמול נחשב לבנידה** (כותרת משנה)

בעוד מצוקות שנגרמות לתושבי מזרח העיר על-ידי המדינה מדווחות הרחק מהכותרות והרחק מעמודי החדשות, ניתן לראות כיצד מבליט העיתון תמורות בכיוון ההפוך, הנתפסות כמאיימות על עתיד העיר ועל תושביה היהודיים. אמנם, עמוד 6 רחוק במידת מה מעמודי החדשות הקדמיים, אך העובדה כי הידיעה היא חדשותית ומנוסחת באופן שיעורר איום בקרב צרכן התקשורת הישראלי הממוצע – "זינוק במספר", "אלפי פלסטינים", "דיבורים על חלוקת העיר" – פועלות להבלטת הכתבה.

יוצאת דופן מבחינה זו הייתה כתבתו של אסף זוהר אשר שודרה בערוץ 10, בדקה 7 של מהדורת ה-8 באוקטובר, שאף זכתה להגיע לכותרות:

בדיקת חדשות 10 בשטח – מז' ירושלים מנותקת מניהול ישראלי. תושב מזרח העיר: "העירייה לא נכנסת, לא מנקים. מים, פעם יש פעם אין"

הטון הביקורתי המשיך גם בדברי ההפניה של יעקב אילון לכתבה:

בזמן שהפוליטיקה הישראלית שוב נסחפת בשאלת ירושלים, המציאות בשטח היא שישראל כבר התנתקה מעשר שכונות במזרח העיר. כ-60,000 תושבים בעלי תעודת זהות כחולה שלמעשה הוצאו אל מחוץ לגדר, הנה הדיווח של כתבתו אסף זוהר.

בכתבה עצמה מתאר זוהר כיצד עיריית ירושלים "התנתקה חד צדדית" מעשר שכונות במזרח ירושלים שקרוב ל-60,000 תושביהן הם, כדבריו של זוהר "מזרח ירושלמים לכל דבר".

סיקור יוצא דופן: ביקורת על אפליית תושבי ירושלים הפלסטינים מגיעה לכותרות. ערוץ 10, מכתרות המהדורה, 8 באוקטובר

סוגיות הקשורות בשגרת החיים הקשה בעיר עולות מדי בתקשורת, אך לעיתים רחוקות מדי הן מוצגות באופן שיעורר דיון ציבורי אמיתי בהן. מתוך מכלול הכתבות המוצגות לעיל עולה תמונה משמעותית אודות מצבה האמיתי של ירושלים, העיר "שחברה לה יחדיו". מתוך הקריאה בכתבות אלו עולה תמונה ברורה של עיר שבשגרת חייה היא עיר מחולקת - פיזית ומנטלית כאחד. הכתבות הבודדות שעסקו בחלוקתה דה-פקטו של העיר לא זכו להבלטה הראויה ערב השקתה של ועידת אנאפוליס האמורה, בסופו של דבר, לדון גם במעמדה העתידי.

הבנייה במזרח ירושלים

מאז שינוי גבולותיה של ירושלים ב-1967 הופקעו כ-30% מאדמות מזרח העיר על-מנת להקים עליהן שכונות חדשות עבור האוכלוסייה הישראלית-יהודית. הפקעת קרקעות מאסיבית זו, נעשתה לאורך השנים על ידי ממשלות מכל קצות הקשת הפוליטית ומצביעה על מדיניות ישראלית ברורה וקוהרנטית. בשנים האחרונות ניכרת הבניה המאסיבית במזרח העיר ביזומה ממשלתית ועירונית בייחוד באזורים הסמוכים לקו השיפוט העירוני של העיר – למשל בהר-חומה, על שכונותיה העתידות, התוכניות לבנות במורדות גילה, בפסגת זאב, עטרות, גבעת המטוס וגבעת יעל.

דוגמא אופיינית לסיקור הבנייה היהודית במזרח ירושלים נמצאה בדיווח על אישור בנייה בסילוואן. באזור סילוואן מתנהלת בשנים האחרונות פעילות יהודית ענפה. בין השאר באה פעילות זו לידי ביטוי בהשתלטות יהודית על מתחמים בכפר סילוואן ביזמת עמותות כגון אלע"ד ועטרת כוהנים. התרחבות האחיזה היהודית באזור זה עשויה להיות בעלת השלכות מרחיקות לכת על הסכם עתידי בעיר ולפגוע באפשרות יישומה של התפיסה המקובלת כיום, על-פיה "האזורים שבהם חיים הערבים – לפלסטינים, האזורים בהם חיים יהודים – לישראל". מעבר לכך, בנייה יהודית במזרח ירושלים מהווה הפרה של מפת הדרכים האמריקאית, שישראל לא רק מחויבת אליה, אלא גם מתנה את המשך המשא ומתן עם הפלסטינים בכך שיקיימו אותה. דיווח על התפתחויות באזור זה, ובמיוחד ערב ועידת אנאפוליס הוא אם כן בעל חשיבות יוצאת דופן. למרות זאת, אישור בנייה אשר ניתן להתיישבות היהודית ב"כפר התימנים" בסילוואן במהלך תקופת הבדיקה דווח פעמיים בלבד, שתייהן בעיתון "הארץ" ורק בעמודים 14 ו-15.

הידיעה הראשונה הופיעה ב-16 באוקטובר תחת הכותרת: **הוועדה המקומית בירושלים אישרה התיישבות היהודים ב"כפר התימנים" בסילוואן**. בכתבה הקצרה, דיווח נדב שרגאי כי הבית נבנה ללא היתר וכי אישור הבנייה מהווה "תקדים גם למבנים שכנים, שיגישו תוכניות למוסדות התכנון". הכתבה השנייה הופיעה למחרת, ה-17 באוקטובר, בעמוד 15 וממנה ניתן היה ללמוד כי היועץ המשפטי של עיריית ירושלים קובע שההיתר שניתן אינו חוקי:

היועמ"ש של עיריית י-ם: הכשרת מבנה המתנחלים בסילוואן אינה חוקית

בכתבה דיווח מירון רפפורט גם שהיועץ המשפטי:

כתב בחוות הדעת שהגיש לוועדה [המקומית] כי מדובר בעבירת בנייה חמורה, ולכן אישורה יהיה "משום מתן פרס לעבריינים". [היועמ"ש] חביליו ביקש לבטל את הדיון בוועדה משום שהבקשה הוגשה בשם גוף אלמוני, שלא הוכיח שום קשר לקרקע, ומשום שלא צורפה לבקשה חוות דעת של מהנדס העיר.

כאמור, המידע החשוב הזה הוצנע בעמודים האחוריים של העיתון, וממילא דווח רק ב"הארץ". במידה רבה מאוד, כפי שעולה מפרק זה של הדו"ח, סיקור הבנייה היהודית בסילוואן, הגם שהוא קיצוני, משקף את העיסוק כולו בנושא זה – מעט דיווח ובמיקומים שוליים.

הרחבת הבנייה בהר חומה

במהלך תקופת הבדיקה דווח בכלי התקשורת על מכרז שהוציא מנהל מרקעי ישראל לבניית 307 יחידות דיור חדשות בשכונת הר חומה. השכונה ממוקמת בדרום ירושלים, באזור שסופח לשטח המוניציפלי של העיר לאחר 1967 ואשר הוחל עליו החוק הישראלי. החוק הבינלאומי וכן הקהילייה הבינלאומית אינן מכירות במעמדה זה של השכונה כפי שנקבע על-ידי ישראל, ורואה בה שטח כבוש.

בעקבות פרסום המכרז יצאו הפלסטינים בקריאה כי זהו מכשול מהותי להמשך השיחות בין ישראל לפלסטינים שנקבעו בעקבות ועידת אנאפוליס. ארצות-הברית ומדינות אחדות באירופה מתחו ביקורת חריפה על מהלך זה של ישראל, והאשימו אותה בהכשלת התקדמותו של המשא ומתן. מנגד, ישראל טענה כי שכונת הר חומה מצויה בשטח המוניציפאלי של ירושלים עליו חל החוק הישראלי, ולכן הבניה בה חוקית לגמרי. חלק זה של הדו"ח עוסק באופי הדיווח על הרחבת הבנייה בהר חומה.

סך הסיקור של הבנייה בהר חומה לאורך כל תקופת הבדיקה ובששת כלי התקשורת היה זניח מבחינה כמותית. ככלל, הסיקור התמקד בביקורת האמריקאית מצד אחד ובהצהרות של ישראל על חוקיות הבניה מצד שני. דיון זה כמעט ולא לווה בהקשרים ובמשמעויות הרחבות יותר של בנייה בשטח שמעמדו, לכל הפחות, שנוי במחלוקת. סוגיות כגון השלכות הבנייה על מרקם החיים במזרח העיר, על המשמעות שיש להמשך הבניה דווקא בעיצומו של משא-ומתן מדיני כמו גם על הסכם עתידי עם הפלסטינים נידונו מעט ובשולי הסיקור בלבד. בנוסף, כמעט ולא נשמעה ביקורת על כך שישראל בונה באזור שאמנם חל בו החוק הישראלי אך למעשה ריבונותה של ישראל עליו אינה מוכרת על-ידי הקהילה הבינלאומית.

כאמור, מעט הכותרות שעסקו באופן ישיר בהרחבת הבנייה בהר חומה התמקדו בהתנגדות הפלסטינית והאמריקנית ובתגובת ישראל לגבי חוקיות הבניה:

ארה"ב ביקשה מישראל הבהרות לגבי בניית יחידות דיור חדשות בהר חומה
(*"הארץ"*, 7 בדצמבר, עמוד 4, כותרת ראשית)

לשכת רה"מ: הבנייה בהר חומה – חוקית (כותרת ראשית)
רייס בסוף השבוע: הבנייה בהר חומה אינה מסייעת למשא ומתן; לשכת
אולמרט: השכונה היא חלק מהשטח המוניציפלי של י-ם (*"הארץ"*, 9
בדצמבר, עמוד 3 כותרת משנה)

ישראל מתעלמת מהביקורת: הבנייה בהר חומה תורחב (*"מעריב"*, 13
בדצמבר, עמוד 7, כותרת ראשית).

שר השיכון זאב ביום קובע, הבניה בתחומי ירושלים לא תיפסק. האמריקנים,
כך הוא אומר, מקבלים תמונת מצב מלאה על הבנייה בתחומי הבירה (ערוז'
23 בדצמבר, דקה 13)

עוד 750 דירות בהר חומה ומעלה אדומים (כותרת ראשית)
למרות התנגדות ארה"ב: הבנייה נכנסה לתקציב 2008 ("מעריב", 23
בדצמבר, עמוד 6, כותרת משנה)

לבני תנסה לשכנע את שרי החוץ של נאט"ו להמשיך הלחץ על איראן
ארה"ב ביקשה מישראל הבהרות לגבי
בניית יחידות דיור חדשות בהר חומה

"הארץ", 7 בדצמבר, כותרת בעמוד 4

לשכת רה"מ: הבנייה בהר חומה - חוקית

רייס בסוף השבוע: הבנייה בהר חומה אינה מסייעת למשא ומתן;
לשכת אולמרט: השכונה היא חלק מהשטח המוניציפלי של י-ם

"הארץ", 9 בדצמבר, כותרת בעמוד 3

ישראל מתעלמת מהביקורת:
הבנייה בהר חומה תורחב

"מעריב", 13 בדצמבר, כותרת בעמוד 7

מן הכותרות עולה בבירור כי קיימת מחלוקת בנוגע לבניה בהר חומה. התנגדות אמריקנית לבנייה והקריאות על חוקיותה זוכות לבולטות בכותרות עד כי נדמה כאילו המחלוקת היא בין ישראל לאמריקנים. אולם, בתוך הטקסטים, אנו נחשפים להתנגדות הגדולה של הפלסטינים ואף למהותה. בנוסף, אנו נחשפים לכך שההכרזה הישראלית בדבר שייכות השטח לישראל היא חד צדדית ואין הפלסטינים מכירים בה. מידע על ההתנגדות הפלסטינית לבניה בהר חומה ופרטים עליה הופיעו רק בתוככי הטקסטים.

דוגמא אחת לכך הופיעה בעמוד 4 של עיתון "הארץ" ב-7 בדצמבר. תחת הכותרות:

לבני תנסה לשכנע את שרי החוץ של נאט"ו להמשיך הלחץ על איראן
(כותרת גג)

ארה"ב ביקשה מישראל הבהרות לגבי בניית יחידות דיור חדשות בהר חומה
(כותרת ראשית)

דיווח ברק רביד כי:

בתחילת השבוע פורסם באתר האינטרנט של מינהל מקרקעי ישראל מכרז לבניית 307 יחידות דיור בשכונה חדשה בהר חומה, הנמצאת באזור שסופח לירושלים אחרי 1967. הפלשתינאים מסרבים להכיר בסיפוח וטוענים כי בנייה בשכונה תפגע ברצף הטריטוריאלי של המדינה הפלשתינית העתידית.

בכתבה נוספת, שפורסמה ב"הארץ" בעמוד 3, ב-9 בדצמבר, תחת הכותרת **לשכת רה"מ: הבנייה בהר חומה – חוקית, הופיע, לצד תרשים של השכונות בדרום ירושלים, המידע הבא:**

מיקום השכונה נבחר על מנת למנוע מבית לחם לגלוש אל תוך השכונות היהודיות בדרום העיר וכן ליצור רצף טריטוריאלי יהודי. צעד זה עורר את התנגדותם של הפלשתינאים המעוניינים ליצור רצף כזה בין מזרח העיר לבית לחם.

הערוץ הראשון העניק בולטות לנושא של הרחבת הבנייה בהר חומה כאשר בחר לדווח עליו בכותרות מהדורת ה-12 בדצמבר:

הפלסטינים רותחים מזעם ובהר חומה אושרו תוכניות לעוד אלפי דירות; [ליברמן:] בעתיד ייבנו כאן לא 300 יחידות דיור אלא 3000 יחידות דיור.

בכתבה, אשר שודרה בדקה 16, דיווח בני ליס על הבעייתיות הכרוכה בבנייה בשכונה:

הר חומה שכונה בדרום ירושלים שלא מפסיקים לבנותה ולהרחיבה [...] המטרה יצירת חיץ בין בית לחם לרמאללה. המכרז ל-307 דירות הקפיץ את האמריקנים, הירדנים, המצרים, שלום עכשיו, הפלסטינים. ובאותה שעה ממש שבה ישבו המשלחות הישראלית והפלסטינית למשא ומתן, והפלסטינים דרשו ביטול המכרז, הגיע אביגדור ליברמן, עם סיעתו, לסיור. [ליברמן:] "הר חומה מבטא את הקונצנזוס המקסימאלי במפה הפוליטית ישראלית". ליס: מתברר כי המכרז ל-307 יחידות הדיור הוא לסיוע שלב ב'. לשלב הבא מתוכננות עוד כמה אלפי יחידות דיור, מקצתן כבר אושרו [...] מחאת האמריקנים והפלסטינים נדחית בידי שר השיכון, זאב בוים. הוא הצהיר: "הבנייה בהר חומה חוקית והיא תימשך בלי כל הפרעה".

בעתיד ייבנו כאן לא 300 יחידות דיור
אלא 3000 יחידות דיור.

הר חומה במחלוקת

סיקור יוצא דופן: דיווח בולט על המחלוקת בהר חומה. ערוץ 1, מכותרות מהדורת החדשות של ה-12 בדצמבר.

כשבועיים לאחר פרסום המכרז הנ"ל, ב-23 בדצמבר, חשף "מעריב" תכנוני בניה עתידיים בהר חומה, תוך שהוא מדגיש כי קיימת התנגדות למהלך בצד הישראלי. ההפניה לכתבה, שהופיעה בעמוד הראשון של העיתון לימדה:

עוד 750 דירות בהר חומה ומעלה אדומים (כותרת ראשית)

למרות התנגדות ארה"ב: הבנייה נכנסה לתקציב 2008 (כותרת משנה)

בכותרות הכתבה בעמוד 6 של העיתון נכתב:

למרות הזעם האמריקני: הממשלה תשווק מאות דירות בהר חומה (כותרת גג)

התקציב חושף: ישראל תרחיב את הר חומה (כותרת ראשית)

בעוד ישראל והפלשתינים עסוקים בהתנעת המשא ומתן, מסתבר כי הממשלה תשקיע 100 מיליון שקל בבנייה בהר חומה ובמעלה-אדומים; המטרה בניית 750 דירות חדשות; גורם במשרד החוץ: "בפעם הקודמת זה גרם לפיצוץ בשיחות המשא ומתן"; מזכ"ל שלום עכשיו: "הממשלה מדברת שלום, אבל בונה בהתנחלויות" (כותרת משנה)

בטקסט הכתבה נכתב כך:

לדברי גורם בכיר במשרד החוץ, "הפרסום של המכרז הקודם על 307 יחידות דיור הקפיץ את האמריקנים מאוד [...] ישיבת המשא ומתן הראשונה עם הפלשתינים נהרסה בגלל הבנייה הזאת, כי אבו-עלא סירב לדבר על כל נושא שבעולם, והתרכז רק בצורך שלהם בהקפאת הבנייה בהר חומה [...] זה ממש לא הזמן להכריז על בנייה מעבר לקו הירוק, גם כשמדובר באזורים שלפי העמדה הישראלית יישארו בריבונות ישראלית לנצח".

העובדה כי כן קיימות כתבות ספורות המצליחות לדווח על המתרחש וגם להעניק לדיווחן הקשר פוליטי והיסטורי רחב יותר, מעידה כי הדבר אפשרי גם במסגרות הזמן והמקום המצומצמות עמם מתמודדים העיתונים ומהדורות החדשות בטלוויזיה. העדרו של הקשר כזה הופך את הדיווח החדשותי העובדתי לחסר כל משמעות במיוחד כאשר מדובר בנושאים אשר מגיעים לראש סדר היום הציבורי רק לעיתים רחוקות. בנוסף, ההתעלמות הכמעט מוחלטת מטענות הצד הפלסטיני בנוגע למהות התנגדותם לבנייה תוך התמקדות בהתנגדות האמריקנית, שמה את המחלוקת כאילו הייתה בין ישראל לאמריקנים ולא בין ישראל לפלסטינים.

מעבר לעובדה שהסיקור היה מועט ולא הציג את מורכבות הבניה בהר חומה, בכלי התקשורת השונים כמעט לא הופיעה כל ביקורת על טענותיה של ישראל בנוגע לחוקיות הבניה. כאמור, הגם שהחוק הישראלי חל על השכונה, היא אינה מוכרת על-ידי הקהילה הבינלאומית כחלק משטחה הריבוני של ישראל. רק במקומות ספורים ושוליים נידונה הטענה כי קיים ספק בקשר לחוקיות הבניה.

ביקורת חריפה על מהלכיה של ישראל הופיעה, למשל, בחלק ב' של עיתון "הארץ" מיום ה-12 בדצמבר, במאמר המערכת המתפרסם בעמוד 1 של חלק ב' בעיתון. כותרת המאמר קראה **מאנאפוליס להר חומה**, ובתוכה נכתב:

לישראל אין תשובה טובה לטענות האמריקאיות. עניין פנימי? הר חומה בתחום השיפוט של ירושלים ובריבונות ישראלית? עניין פקידותי? מרכז שהגיע זמנו להפצה בידי מינהל מקרקעי ישראל? טענות אלה מגוחכות. איש בעולם אינו מכיר בסיפוח ירושלים המזרחית למדינת ישראל [...] כך רמת הגולן וכך השכונות החדשות שנבנו בירושלים. מהלכיה החד-צדדיים של ישראל הם משחק ב"נדמה לי" ואינם מחייבים שום גורם זולתה, במיוחד לא את הגורם העולמי הגדול והיחיד שמספק לה סיוע צבאי ומדיני חיוני [...] התעלולים הישנים, כגון הרחקת הקו החיצוני של ההתנחלויות, בניית ישובים נוספים במסווה של שכונה בהתנחלות קודמת והתירוץ החביב מכולם, "הריבוי הטבעי", אינם מרמים איש. הם רק מספקים לפלשתינאים תחמושת תעמולתית, מסייעים לחמאס לטעון שאולמרט משפיל את עבאס ודוחפים את בוש ורייס להתייצב נגד ישראל.

המידע שמביא "הארץ" לעיל הוא חשוב ומהותי. אמנם ירושלים המזרחית סופחה, אך כפי שצוין לעיל, סיפוח זה אינו מוכר בשום מקום בעולם ועל כן אינו מחייב. ירושלים המזרחית, על אף הסיפוח הישראלי, נחשבת שטח כבוש אשר דינו בחוק הבינלאומי הוא ככל שטח כבוש אחר. אך, כלי התקשורת אימצו את גרסתה של ישראל כי מדובר בבניה חוקית לחלוטין, מבלי להטיל בכך כל ספק. ומעבר לאספקט החוקי, ברור כי בנייה יהודית במזרח ירושלים היא בעלת השלכות מרחיקות לכת על האפשרות לחלק את העיר בעתיד.

הבנייה באזור E-1 ובעטרות

כאמור, הבניה בהר חומה היא רק הבט אחד של הבניה הישראלית במזרח ירושלים. בתקופת הבדיקה הופיעו עוד מספר ידיעות על בניה מתוכננת בשכונות אחרות, ביניהן ידיעות על בניה באזור E-1 הסמוך למעלה אדומים, באזור עטרות הנמצא בחלקה הצפוני של העיר וכן באזור וולג'ה בדרום. ככלל, הסיקור של תוכניות אלו היה מועט בכל כלי התקשורת, אך הסיקור בעיתון "הארץ" היה מעמיק לאין שיעור ביחס לעיתונים האחרים ולמהדורות הטלוויזיה – מחצית מכלל הדיווחים שהופיעו בנושא בכל תקופת הבדיקה הופיעו בכלי תקשורת זה. כלי התקשורת האחרים לא עסקו בנושא זה כלל, או עסקו בו באופן שטחי ומקרי בלבד. בנוסף, כלי התקשורת כמעט ולא יצרו כל קשר בין הבנייה ב-E-1 לבין בנייה אחרת במזרח ירושלים.

בשנים האחרונות קיבלה ממשלת ישראל שורה של החלטות המאפשרות בנייה ויישוב של שטח הקרקע שזכה לכינוי E-1, המשתרע מצפון וממערב לכביש ירושלים מעלה אדומים. E-1 (קיצור של "תוכנית East1"), הוא כינוי של משרד השיכון והבנייה המתייחס היום לחלק מתוכנית המתאר של מעלה אדומים, בשטח שמצפון וממערב לכביש ירושלים מעלה אדומים. איזור E-1 נוגע בקצה גבול השיפוט של ירושלים,

ובשכונות-עיירות ענתה, אבו דיס, עזריה, ואל-זעיים, שבגבולה המזרחי של העיר. איזור E-1 מתוכנן להשתרע על שטח של 12 אלף דונם (12 קמ"ר). האזור נמצא על הגבעות שבין מעלה אדומים לבין ירושלים, והוא שולט על הדרכים העיקריות במרחב ונוגע בגבול השיפוט של ירושלים. תוכנית הפיתוח של E-1 כוללת את העתקתו של מטה משטרת יהודה ושומרון ממקומו הנוכחי בראס אל עמוד, ובנייתה של שכונת מגורים חדשה ובה לפחות 3,500 יחידות דיור. כמו כן כוללת התוכנית פיתוח אזור תעסוקה, אזורי מסחר ועוד. תוכנית הפיתוח של E-1 איננה כוללת כל התייחסות לאוכלוסייה הפלסטינית באיזור.

העתקת מטה משטרת ש"י ממיקומו הנוכחי בראס אל עמוד

ההחלטה על בניית מטה המשטרה אושרה בפברואר 2006. עמותות מתנחלים יצרו קשר עם ועד העדה הבוכרית אשר מטה המשטרה הנוכחי נמצא כיום בבניין שברשותה, בשכונת ראס אל-עמוד שבמזרח ירושלים. כתוצאה מכך, נחתם הסכם בין הוועד ובין משטרת ישראל לפיו הועד יסייע למשטרה לממן את המטה החדש ב-E-1, ובתמורה תפנה המשטרה את הבניין ותשיבו לוועד. הכסף למימון המטה מגיע מעמותות מתנחלים.

כאמור, כלי התקשורת, להוציא את עיתון "הארץ", דיווחו על הבניה באזור E-1 בצורה מנותקת מהקשרים רחבים, תוך שהם מתמקדים בעיקר בדיווח על הצהרות ללא שום קשר לעניין חלוקת ירושלים ולשאר תוכניות בנייה במזרח ירושלים. בנוסף, סיקור מעורבותן של עמותות מתנחלים בבניית מטה המשטרה וההסכם בינה לבין המתנחלים כלל לא הוזכר.

נטייה אחרת של כלי התקשורת הייתה להתרכז במאבקם של פעילי ימין, שמאל וכוחות הביטחון באזור E-1. כלומר – שוב להתרכז בויכוח הפנים ישראלי, במנותק מההקשר הפלסטיני וההקשר של התהליך המדיני.

כך, במסגרת דיווחו של נדב פרי על ההכנות לוועידת אנאפוליס ופגישה צפויה בין מזכירת המדינה האמריקאית קונדוליסה רייס וראש הממשלה אהוד אולמרט, ששודר בערוץ 10 ב-13 באוקטובר, נאמר בדקה 3 של המהדורה כי:

קונדוליסה רייס, מחר בפגישה עם ראש הממשלה, תדרוש ממנו הבהרות לעניין הבניה ב-E-1, אולמרט צפוי להגיד לה שאין שום שינוי בעמדה הישראלית, לא הולכים לספח.

הדיווח הוא כאמור לקוני מאוד ומלבד ההתייחסות לקיומה של מחלוקת בעניין הבניה ב-E-1, אין הוא מוסר שום מידע נוסף, מסביר או מאתגר את העמדה של ממשלת ישראל בעניין הסיפוח.

"ידיעות אחרונות" דיווח בעמוד 2 של ה-9 בדצמבר על המאבק האלים הצפוי בין צה"ל לפעילי ימין באזורים שונים בגדה המערבית, ובניהם גם אזור E-1:

היום: חשש מעימות אלים בין צה"ל לבין מאות פעילי ימין שמתכוונים להקים 9 מאחזים (כותרת נג) המאבק על המאחזים (כותרת ראשית) המאחז העיקרי צפוי לקום ליד מעלה אדומים, באזור "אי-1" השנוי במחלוקת עם ארה"ב * גורמי ביטחון: נפעל ביד קשה נגד מקימי המאחזים * רייס והאו"ם נגד התוכנית לבנות בהר חומה (כותרת משנה)

מעניין לשים לב כי המחלוקת על אזור E-1 מבחינת "ידיעות אחרונות" היא עם האמריקאים, ולא עם הפלסטינים. בנוסף, ובניגוד לכותרות, הטקסט עצמו שוטח בעיקר את טיעוני המתנחלים מדוע כדאי או לא כדאי לבצע את המהלך מבחינה אסטרטגית. רק כבדרך אגב מציינים הכותבים – צבי זינגר, יוסי יהושוע ואורלי אזולאי – כי:

הממשל האמריקאי התנגד בעבר לכך שישראל תבנה בשטח זה מחשש שהדבר יביא לפגיעה ברצף הטריטוריאלי של המדינה הפלסטינית העתידית.

ב-9 בדצמבר בערוץ 10 דיווחה מיקי חיימוביץ' בדקה 13 על הפגנות של פעילי ימין ושמאל. העובדה כי ההפגנות נערכו באזור E-1 הייתה פרט מידע גיאוגרפי ותו לא:

מאות פעילי ימין הגיעו היום למספר נקודות ביהודה ושומרון בכוונה להקים שם מאחזים חדשים [...] מהצד השני הפגינו נגד הקמת המאחזים כארבעים פעילי "שלום עכשיו" באזור E-1 הסמוך למעלה אדומים.

אוהד חמו דיווח בדקה 6 של מהדורת ה-8 בדצמבר בערוץ 1 על פעילי שמאל אשר הניחו יסודות לישוב ערבי חדש על אדמות E-1 במחאה על כוונת מתנחלים, פעילי ימין, להקים מאחז באזור למחרת. במוקד הכתבה עמד ההבדל בין הפינוי המהיר לו זכו פעילי שמאל, בניגוד ליחס לו זוכים מאחזים מהימין. חמו אמנם מציג את אזור E-1 כ"אדמת המריבה", אך הוא אינו מסביר על מה המריבה. את ההסבר הוא משאיר ליונתן פולק, חבר ארגון "אנרכיסטים נגד הגדר", המצולם כשהוא יושב על גג המבנה החדש שהקימו האנרכיסטים ולצדו מתנוסס דגל הרשות הפלסטינית ואומר:

כל האזור הזה מיועד להרחבה של ההתנחלות מעלה אדומים בצורה שתחלק את הגדה לשני חלקים, לשני קנטונים נפרדים. באנו לפה היום כדי להקים מבנה פלסטיני, ישוב פלסטיני חדש. מדובר באדמות מדינה, אין שום סיבה שאדמות מדינה יוקצו להתנחלויות ולא לתושבים האמיתיים המקוריים של האזור הזה.

הבחירה לצלם את פולק על רקע דגל הרשות הפלסטינית, על רקע העדרם של פרטים ממשיים אחרים הבאים מפיו של גורם שאינו מעורב רגשית בפעילות, מעבירה את המסר כי פולק שייך לקבוצת שוליים סהרורית שאין צורך אמיתי להתמודד עם הטענות שהיא מעלה. בשיח הציבורי הישראלי הזדהות עם הצד הפלסטיני נתפסת כבגידה, והדגל של הרשות הפלסטינית אינו מותר מקום לספק, אך חמו אינו מנסה להכניס את הדברים לקונטקסט.³

³ מעניין לציין כי באותה מהדורה ממש דיווחה דליה מזור על הגינוי החריף של קונדוליסה רייס בנוגע להרחבת הבנייה בהר-חומה, אך שני הדיווחים הובאו בנפרד, בשתי כתבות שונות ולא נוצר ביניהן שום קשר – כאילו היו הר חומה ואזור E-1 שכונות בשתי ערים נפרדות.

מידע חשוב בנוגע להרחבת
ההתנחלות באזור E-1 ממוסגר
כטענות קבוצת שוליים.
הסיקור נטול הקשר רחב ואינו
מתייחס למשמעות המדינית
הישראלית של הפקעת
קרקעות. ערוץ 1, מתוך
כתבה במהדורת החדשות,
8 בדצמבר.

עיתון "הארץ" בלט כאמור גם בסיקור של המתרחש ב-E-1 בכמות הדיווחים, בבולטותם
ובאיכותם. כך למשל, בגיליון מיום ה-1 באוקטובר, הופיעה בעמוד הראשי של "הארץ" כתבה
אשר כותרתה דווחה כי:

המשטרה תעביר מיפקדה לאזור אי-1 למרות ההתנגדות הבינ"ל

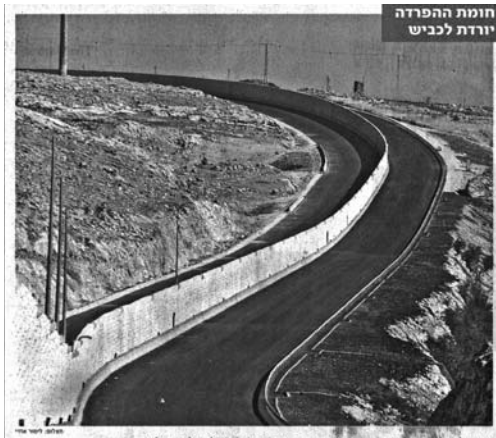
בנוסף למפה המבהירה את מיקומו של האזור דיווח יונתן ליס:

האזור השנוי במחלוקת אי-1 ממוקם בשטחה המוניציפלי של מעלה אדומים,
והוא גובל בכפרים עזריה, ענתא ואבו דיס. תוכניות הבנייה במקום קודמו בניסיון
ליצור רצף טריטוריאלי יהודי בגבעות שבין הר הצופים למעלה אדומים, אולם
הוקפאו בשל ביקורת בינ"ל על קטיעת הרצף הטריטוריאלי הפלשתיני מצפון
הגדה לדרומה וכיתור מז' י-ם בשכונות יהודיות.

ב-9 באוקטובר, פרסם "הארץ" כתבה נוספת בעמודו הראשי. תחת הכותרת **ישראל הפקיעה
אדמות שעשויות להקל על הבנייה באזור אי-1**, כתב עקיבא אלדר כך:

צה"ל הפקיע באחרונה אדמות מארבעה כפרים בגדה המערבית, במטרה לסלול
עליהן כביש לתנועה פלשתינית בין מזרח ירושלים ליריחו. בניית כביש כזה
עשויה לאפשר לישראל לבנות בשטח אי-1 השנוי במחלוקת שבין ירושלים
למעלה אדומים, תוך הדיפת הביקורת על כך שהדבר פוגע ב"מרקם החיים"
הפלשתיני.

ב-19 בנובמבר "הארץ" אף פרסם בעמודו הראשי תמונה הממחישה את המצב שמתאר אלדר
בכתבה לעיל.

כביש הנועד לחבר בין יריחו למזרח ירושלים בתוך איזור אי-1. "הארץ", 9 באוקטובר, עמוד ראשון.

עיתון "הארץ" בלט בסיקור נושא הרחבת ההתנחלויות באיזור אי-1, בכמות הדיווחים ובבולטותם. סיקור כזה יכול להבהיר את המחלוקת בנושא זה.

תרשים איזור אי-1. "הארץ", 1 באוקטובר, עמוד ראשון.

ב-14 באוקטובר, הופיעה בעמוד 2 של "הארץ" כתבתו של אלוף בן שכותרתה: **ארה"ב דרשה הבהרות על כוונת ישראל להפקיע קרקעות פלשתיניות באי-1**. בטקסט הכתבה נכתב כך:

ארה"ב מוחה בחריפות בפני ישראל על הכוונה להפקיע קרקעות של פלשתינאים באזור אי-1 [...] רייס מתנגדת בתוקף להקמת השכונה שמתכננת ישראל באזור אי-1, מחשש שהדבר יביא לניתוק בין שני חלקי הגדה המערבית וימנע בעתיד את הקמתה של מדינה פלשתינית בעלת רצף טריטוריאלי.

הדיווחים האלו שמביא "הארץ" יש בהם כדי להפוך את המחלוקת על E-1 לברורה יותר. ניתן ללמוד מהם היכן ממוקם השטח, מהם האינטרסים של ישראל ומהי מהות ההתנגדות מצד האמריקאים והפלסטיניים. כך מאפשר העיתון לקורא לגבש דעה מושכלת ועצמאית בנושא.

בסיקור הבנייה באזור אחר בירושלים – פרויקט עטרות – אשר דווח רק בעיתון "הארץ", נעשה קשר בין הבנייה בעטרות לבין הבנייה ב-E-1 ובמזרח ירושלים בכלל. בעמוד 2 של גיליון ה-20 בדצמבר, תחת הכותרת אולמרט ולבני לא עודכנו בתחילת תכנון השכונה בעטרות נכתב כך:

בעיריית ירושלים לא מכחישים כי לתוכניות לבנייה נרחבת מחוץ לקו הירוק, יש גם משמעות פוליטית. יהושע פולק, יו"ר הוועדה המקומית לתכנון ובנייה וסגן ראש העירייה, הסביר באחרונה כי מטרת התוכנית ליצור רצף מגורים יהודי בין ירושלים לגוש עציון בדרום העיר, ובין ירושלים להתנחלויות באזור בית-אל בצפון. כך למשל, השכונה שתוכננה לקום בשטח אי-1, הסמוך למעלה אדומים, אמורה הייתה ליצור חיץ בין הכפרים הפלשתיניים באזור לבין ירושלים, כדי לסכל כוונות להפיכת העיר לבירה פלשתינית. במקביל היא הייתה יוצרת רצף התיישבותי יהודי בין ירושלים למעלה אדומים.

ביום למחרת, ה-21 בדצמבר, הופיעו בעמוד 3 הפרטים הבאים תחת הכותרת **מש' השיכון חוזר בו מהתוכנית לשכונה בעטרות:**

נושא הבנייה במזרח ירושלים, ובגדה המערבית בכלל, מעיב על המשא ומתן הישראלי-פלשתיני, והוא אחד מסלעי המחלוקת העיקריים בין הצדדים. באותו היום ממש, בעמוד הראשון של חלק ב' של העיתון, נכתב במאמר מערכת שכותרתו **בונים מחלוקת בירושלים כך:**

פקידים בכירים במשרד האוצר כבר הציגו בחודשים האחרונים "תוכנית רעיונית" [...] המדברת על בנייה של כ-10,000 יחידות דיור באזור קלנדיה-עטרות. לשם השוואה, בשכונת גילה יש פחות מ-9,000 יחידות דיור. לבניית שכונה בסדר גודל כזה יש משמעות פוליטית ברורה. היא תקשה מאוד על הסדר שיאפשר לחלק את ירושלים בין ישראל ובין המדינה הפלשתינית העתידית. ב"מתווה קלינטון" מדובר על כך, שהשכונות היהודיות יישארו בידי ישראל והערביות יעברו למדינה הפלשתינית. שכונת ענק כזאת, שתחצוץ בין השכונות הפלשתיניות בצפון ירושלים ובין איזור רמאללה, תהפוך את "מתווה קלינטון" למסמך שלא יהיה אפשר ליישם. גם תוכנית רמון, שראש הממשלה, אהוד אולמרט, אותת שהוא מקבל אותה, מדברת על מתווה דומה.

מדיווחים אלו של "הארץ" ניכר כי לסוגיות הנידונות בנוגע לבניה באזור E-1 יש השלכות מהותיות ורחוקות טווח לעתיד המשא-ומתן ולעתיד האזור. לצד הבניה בהר חומה ותכנון בניה באזור עטרות, ברור כי מדובר בעניין מורכב וחשוב מאוד. יצירת קשר בין האירועים היא הכרחית על מנת שניתן יהיה לקבל תמונה מקיפה של נושא הבניה כולו באזור ירושלים. ניתוק הקשר בין אזורי הבניה השונים מפספס את מורכבות הנושא והופך אותו ללא יותר מאשר מחלוקת מקומית. בתקופה בה נעשים מאמצים להניע מחדש את המשא-ומתן יש מקום לצפות כי כלי התקשורת יעשו מאמץ להרחיב בסוגיות רגישות כל-כך בהקשר של ירושלים. כלי התקשורת, עם זאת, הפגינו בעיקר אדישות כלפי הנושא. צרכן תקשורת שאינו קורא בקביעות את עיתון "הארץ" כמעט ולא נחשף למורכבות הנושא.

גם עיתון "מעריב" עשה קישור בין הבנייה בהר חומה לבין הבנייה ב-E-1. בעמוד 6 של העיתון מיום ה-23 בדצמבר, הופיע, כאמור, כתבה נרחבת שעסקה בתוכניות בבנייה בהר חומה ובהתנגדות האמריקנית להן. באותו עמוד, במסגרת נפרדת, הופיעה כתבה אחרת על בנייה באזור E-1 עם הכותרת:

עקב התנגדות אמריקנית: הבנייה ב-E-1 כבר הופסקה

הקישור בין הבנייה לבין E-1 אמנם קיים בעמוד זה של העיתון, אך לא בכותרות ולא בטקסט של אף אחת מן הכתבות לא הופיע מידע על מהות ההתנגדות האמריקנית, על האינטרסים העומדים מאחורי בנייה זו ועל עמדתם של הפלסטינים. עימוד כזה, כאשר הוא משולל כל הקשר הסבר, מותיר סימני שאלה רבים ואינו מספק מענה למורכבות הנושא.

כאמור, נושא אחר שלא זכה כלל לסיקור תקשורתי בתקופת הבדיקה היה מעורבותן של עמותות מתנחלים בבניין מטה המשטרה ב-1-E. ניתן לצפות כי שעה שמתקיימות שיחות על שלום, כלי התקשורת ידונו בביקורתיות במצב בו עמותות, אשר כל כוונתן הוא לחבל בתהליך השלום, משחקות תפקיד בבניין מוסדות ציבוריים, כמו מטה משטרה, באיזורים כה שנויים במחלוקת.

למרות הזעם האמריקני: הממשלה תשוקק מאות דירות בהר חומה

התקציב חושף: ישראל תרחיב את הרחומה

כעוד ישראל והפלסטינים עוסקים בהתנגעת המשא ומתן, מתברר כי הממשלה תשקיע 100 מיליון שקל בבנייה בהר חומה ובמעלה האדומים ■ המטרה: בניית 750 דירות חדשות ■ גורם במשרד החוץ: "כפעם הקודמת זה גורם לפיצוץ בשוחד המשא ומתן" ■ מזכ"ל שלום עכשיו: "הממשלה מדברת שלום, אבל בונה בהתנחלויות"

אורי בילינסקה

למרות הזעם האמריקני, הממשלה תשקיע מאות דירות בהר חומה ובמעלה האדומים. המטרה: בניית 750 דירות חדשות. גורם במשרד החוץ: "כפעם הקודמת זה גורם לפיצוץ בשוחד המשא ומתן". מזכ"ל שלום עכשיו: "הממשלה מדברת שלום, אבל בונה בהתנחלויות".

ענק התנגדות אמריקנית: הבנייה ב-1-E כבר הופסקה

מאת נאדי בילינסקה

פגישת ישראל מרמזת כי גורם חשיבות מרכזית בפגישת ישראל-אמריקה היא התייחסות ישראל לבעיית הפליטים הישראליים. מיתר חזק של שני מוסדות, מדיניות ישראל הפכה לראשונה לאי-מבוססת. מדיניות ישראל הפכה לראשונה לאי-מבוססת. מדיניות ישראל הפכה לראשונה לאי-מבוססת.

מערב, עמוד 6, 23 בדצמבר. מיקום הכתבות על הבנייה באי-1 והבנייה בהר חומה באותו עמוד יוצר קישור בין הנושאים, אולם בדיווח לא מובא שום מידע על מהות ההתנגדות האמריקאית לבנייה, על האינטרסים העומדים מאחורי הבנייה עצמה ועל משמעויותיה.

התקציב חושף: ישראל תרחיב את הרחומה

התקציב חושף כי ישראל תרחיב את הרחומה. הממשלה תשקיע 100 מיליון שקל בבנייה בהר חומה ובמעלה האדומים. המטרה: בניית 750 דירות חדשות. גורם במשרד החוץ: "כפעם הקודמת זה גורם לפיצוץ בשוחד המשא ומתן". מזכ"ל שלום עכשיו: "הממשלה מדברת שלום, אבל בונה בהתנחלויות".

אורי בילינסקה

למרות הזעם האמריקני, הממשלה תשקיע מאות דירות בהר חומה ובמעלה האדומים. המטרה: בניית 750 דירות חדשות. גורם במשרד החוץ: "כפעם הקודמת זה גורם לפיצוץ בשוחד המשא ומתן". מזכ"ל שלום עכשיו: "הממשלה מדברת שלום, אבל בונה בהתנחלויות".

ענק התנגדות אמריקנית: הבנייה ב-1-E כבר הופסקה

מאת נאדי בילינסקה

פגישת ישראל מרמזת כי גורם חשיבות מרכזית בפגישת ישראל-אמריקה היא התייחסות ישראל לבעיית הפליטים הישראליים. מיתר חזק של שני מוסדות, מדיניות ישראל הפכה לראשונה לאי-מבוססת. מדיניות ישראל הפכה לראשונה לאי-מבוססת. מדיניות ישראל הפכה לראשונה לאי-מבוססת.

חפירות ארכיאולוגיות בעיר העתיקה

החפירות הארכיאולוגיות בירושלים בכלל ובאזור העיר העתיקה בפרט הן עניין רגיש וטעון, עבור יהודים והפלסטינים כאחד. חוסר אמון הדדי, מאבק מתמיד על השליטה באזור הר-הבית ורצונן המתמשך של שתי הקהילות למצוא את ההוכחה הסופית לבעלות ההיסטורית על ההר, הופכות כל פעולה באזור זה לעניין פוליטי. ואם לא די בכך, הרי שבנוסף לפן הפוליטי, סיקורו של נושא זה דורש בדרך-כלל חיבור בין ידע מקצועי לידע היסטורי. היבטים אלו הופכים את הסיקור התקשורתי של החפירות הארכיאולוגיות בעיר העתיקה לאתגר הדורש מידה רבה של תשומת לב.

ככלל, ניתן לומר כי כלי התקשורת השונים אינם מצליחים להעביר את מורכבותו של הנושא. במקום זאת, הסיקור התקשורתי של החפירות נוטה להדגיש את הפנים האישיים ו/או הלאומיים של הנושא, על חשבון דיווח מקצועי ומאוזן. כמו-כן, הדיווחים בתקשורת על נושא זה מופיעים בדרך-כלל בשולי הסיקור – בעמודים האחוריים, בטורי הפרשנות והדעות, מאוחר במהדורות החדשות. אופיו זה של הסיקור מקשה אם כן על קבלתה של תמונה שלמה, מלאה ומהימנה אודות הנושא מתוך כלי התקשורת בלבד.

יותר מכך. מעט מאוד כתבות מעלות שאלות אודות המשמעויות וההשלכות הפוליטיות העשויות להיות לקיומן של חפירות ארכיאולוגיות בירושלים בתקופה שלפני ואחרי ועידת אנאפוליס, ועידה אשר בעקבותיה אמור להתחיל משא ומתן מדיני הכולל גם דיון על המקומות הקדושים בעיר העתיקה. מעט הכתבות שעסקו בקשר בין המקצועי לפוליטי הוצנעו בשולי הסיקור.

בתקופת הבדיקה הופיעו בתקשורת כתבות בשלושה נושאים מרכזיים: חפירות בעיר העתיקה באופן כללי, הבנייה בשער המוגרבים ובנייתו של מיזם תיירותי מתחת להר-הבית, על-ידי העמותה המנהלת את הכותל. פרק זה עוקב אחר סיקורם של שלושת הנושאים האלו.

חפירות בעיר העתיקה

המאפיין הבולט של העיסוק התקשורתי בנושא של חפירות בעיר העתיקה הוא שוליותו – הן מבחינה כמותית והן מבחינת הבולטות לה הוא זוכה בכלי התקשורת השונים. במילים אחרות, מעט הפעמים בהן הגיע הנושא אל התקשורת, הוא הופיע בשולי הדיווח בלבד – בעמודי החדשות האחוריים או בטורי הדעות. "הארץ", למשל, דיווח ב-6 בדצמבר על כך **שמבנה ששימש כנראה כארמון המלכה הלני נחשף בעיר דוד בי-ם** בעמוד 11. "מעריב" דיווח כי **לראשונה אחרי 2700 שנה: שרידים ארכיאולוגיים מימי בית המקדש הראשון נתגלו במתחם הר הבית**, ב-22 באוקטובר בעמוד 8; וגם הכתבה על כך **שנתגלתה חומה מתקופת נחמיה** הופיעה בעמוד 14 של גיליון "מעריב", ה-19 בנובמבר.

"מערב", כותרת המתפרסת על כפולת עמודים 8-9, 22 באוקטובר

חשוב להדגיש כי משמעות הצנעת העיסוק בחפירות פירושה הצנעתם של פרטי מידע אחרים, הנושאים אופי פוליטי ועל כן רלוונטיים מאוד לקיומו של שיח ציבורי. כך למשל, בעקבות שוליותו של הנושא מוצנעת העובדה כי עמותת אלע"ד⁴ שמטרתה ייחוד מזרח ירושלים, היא שותפה מרכזית במימון החפירות בעיר העתיקה ובניהולן. המידע החשוב הזה מופיע אמנם בכתבתו של נדב שרגאי שפורסמה ב"הארץ" ב-6 בדצמבר, אך הוא מופיע כבדרך אגב בלבד, בתוך הקשר מקצועי המדווח על הממצאים:

בחפירות שעורכת רשות העתיקות בשיתוף רשות הטבע והגנים ועמותת אלעד נחשפה מערכת אדריכלית הכוללת יסודות מאסיביים; קירות שהשתמרו בגובה של יותר מחמישה מטרים, ואבנים שמשקל כל אחת מהן מגיע למאות קילוגרמים [...].

לא רק ההקשר המקצועי, אלא גם העובדה כי שמה של עמותת אלע"ד מופיע בשורה אחת עם "רשות העתיקות" ו"רשות הטבע והגנים", מעניקה לה אצטלה רשמית וממסדית, למרות שמדובר בגוף פוליטי, ימני מיליטנטי ואנטי-דמוקרטי. מיקומה של הכתבה בעמוד 11 והעובדה כי המידע הזה מופיע רק עמוק בתוך הטקסט, ועוד בהקשר דיווחי כל-כך, פועלים להשתקת הדיון הביקורתי הציבורי שראוי היה שיתקיים בתקשורת אודות הקשר בין ארכיאולוגיה ומחקר "מקצועי" ו"אובייקטיבי" ובין מהלכים פוליטיים הקובעים עובדות בשטח.

גם בכתבתו של רן שפירא שפורסמה בעמוד 3 של חלק ב' של "הארץ" ב-21 בנובמבר מופיע המידע על מעורבותם של גופי ימין בחפירות בעיר העתיקה רק כבדרך אגב ובהקשר מקצועי:

לאורך השוליים המזרחיים של ראש הגבעה בעיר דוד נחשפו מאז תחילת המאה ה-20 שרידיה של מערכת ביצורים, שכללה חומה ומגדלים. אחד המגדלים, שמכונה המגדל הצפוני, היה בסכנת התמוטטות ומשלחת חפירות מטעם מרכז

⁴ אלע"ד – או בשמה המלא "אל עיר דוד".

שלם ועמותת אלע"ד, שבשנים האחרונות השלימה שלוש עונות מחקר ארוכות באתר בחסות המדעית של המכון לארכיאולוגיה של האוניברסיטה העברית, החליטה לבצע בו עבודת חפירה ולפרק חלק ממנו.

בכתבתו של בני ליס ששודרה בדקה 11 של מהדורת ה-5 בדצמבר בערוץ הראשון מדווח הכתב כי:

[...] רשות העתיקות, במימון עמותת אלע"ד, ירדה עשרות מטרים בתוך השפכים שמילא את גיא הטירופיאון במשך 2000 שנה [...].

דיון במשמעות של מעורבותה של אלע"ד בחפירות בעיר-העתיקה הופיע פעם אחת בלבד בתקופת הבדיקה, בטור דעה אשר נכתב על-ידי הארכיאולוג יונתן מזרחי ופורסם בעמוד 2 של חלק ב' של עיתון "הארץ" ב-16 באוקטובר. ברשימתו הסביר מזרחי את הבעייתיות מאחורי הסיוורים שעורכת עמותת אלע"ד בשטח הכפר סילוואן:

מתוך כעשרים שלבי יישוב שנמצאים במקום, הופך הסיוור לממוקד בשכבה אחת בלבד: שכבת היישוב של דוד המלך. הפרדוקס הוא שממצא ברור מתקופת דוד ושלמה המלך לא נמצא במקום עד ימינו אנו. מכיוון שכך, העמותה בשיתוף רשות הטבע והגנים מספרת את המוכר והידוע מהתנ"ך ומנסה "להלביש" סיפורים אלה על הממצא בסילוואן.

מטורו של מזרחי מתברר אם כן כי הסיוורים שעורכת אלע"ד מוטים לטובת יצירת סיפורים המקדמים את מטרותיה וסדר יומה, תוך שהיא מתעלמת, למעשה, מהיבטים היסטוריים וארכיאולוגיים אחרים. אין ספק שעמותת אלע"ד חופשייה להדגיש בסיווריה את ההיבטים הנוחים לה ולקדם את סדר יומה כרצונה. תפקידה של התקשורת, מנגד, הוא להציג בפני צרכן התקשורת את המידע הזה, ולתת לו הקשר רחב ומעמיק יותר בעזרתו ויכול לקבל מושג טוב יותר אודות הקרבות הפוליטיים המתרחשים בעיר העתיקה. את זה, כאמור, כלי התקשורת ממעטים לעשות.

מאפיין אחר של סיקור החפירות בעיר העתיקה הוא הפער בין כותרות המבליטות בהתרגשות ממצאים המעידים על יהדותו של הר הבית, לעומת דיווחים המובאים בתוך הטקסטים, המצננים במידה רבה את הכותרות. דוגמא לפער כזה הופיעה בכתבתם של איתמר אייכנר וצבי זינגר שהתפרסמה ב"ידיעות אחרונות" בעמוד 19 ב-21 באוקטובר. כותרות הכתבה סיפרו:

גורמים מדיניים: סנסציה בממצאים ארכיאולוגיים בירושלים (כותרת נג)

ד"ש מבית המקדש (כותרת ראשית)

בחפירות שערך הוואקף בהר הבית התגלו לראשונה כלים שלמים מתקופת בית ראשון (כותרת משנה)

בתוך הטקסט, עם זאת, תוארה ה"סנסציה" במילים מסויגות יותר והקשר בין הממצאים ל"גורמים מדיניים" התערער. למעשה, הדברים המובאים בתוך הטקסט, בשמם של הגורמים המדיניים, הפוכים לנאמר בכותרת:

גורמים מדיניים בכירים אומרים, כי לממצאים החדשים אין משמעות מדינית [...].

וממילא, משמעוהם האמיתית של הממצאים טרם התבררה סופית, כפי שמסביר פרופ' אהרון מאיר, ראש המחלקה ללימודי ארץ-ישראל וארכיאולוגיה באוניברסיטת בר-אילן, המצוטט לקראת סופה של הכתבה:

פרופ' מאיר מדגיש כי במילוי העפר שהוצא מהר הבית במשך השנים, נמצאו שברי חרסים רבים מתקופת בית ראשון – ובכך לא היה כל חדש. "אבל אם אכן הכלים שנמצאו שם שלמים, והם באמת נמצאו על הר הבית ותוארכו במדויק ע"י אנשי מקצוע – המשמעוהת היא שלראשונה נמצאו כאן מימצאים שיש להם קונטקסט ארכיאולוגי ממשי לתקופת בית ראשון. זה כבר מעלה את הסיכוי שאכן למימצאים האלה היה קשר ממשי לבית הראשון".

בסופה של הכתבה מתברר אם כן כי שורה של תנאים צריכה להתקיים – שלמות הכלים, הימצאותם על הר הבית, תיארוך מדויק ע"י אנשי מקצוע – רק על-מנת להעלות את הסיכוי לקיומו של קשר ממשי לבית הראשון. התמונה המתבררת בסופה של הכתבה, רחוקה אם כן מאוד מהכותרות המדווחות על "סנסציות" ומוסרות "ד"ש מבית המקדש".

תמונה דומה עולה גם מדיווחה של דליה מזורי על ממצאים אלו כפי שהופיעה ב"מעריב" ב-22 באוקטובר בעמודים 8-9:

לראשונה אחרי 2,700 שנה: שרידים ארכיאולוגיים מימי בית המקדש הראשון נתגלו במתחם הר הבית (כותרת נג)
מרגישים כמו בבית (הראשון) (כותרת ראשית)

עבודות להנחת קו חשמל בהר הבית הולידו את אחד הממצאים הארכיאולוגיים המשמעותיים ביותר * אנשי רשות העתיקות שפיקחו על החפירה גילו לראשונה שרידים מתקופת בית ראשון * ח"כ אברהם צרצור: "תפסיקו עם השקרים שמקשרים בין היהודים למתחם אל-אקצא" (כותרת משנה)

גם כאן מבליטה הכותרת את יהדותו של הר הבית וגם במקרה זה הדברים המובאים בתוך הטקסט מפיו של פרופ' ברקאי, חתן פרס ישראל לארכיאולוגיה, מטילים ספק בכותרות החד-משמעיות ומציגות את פרסום הממצאים באור שונה לחלוטין:

"זו לא פעם ראשונה שנמצאו ממצאים חשובים מהר הבית", אמר ברקאי, "בפרויקט הסיון מצאנו מאות חרסים כאלה, אולי אלפים, וגם חותמות, כתובות, טביעות חותם, ראשי חיצים, משקולות ופריטים נוספים מימי בית ראשון [...]".

הקריאה בטקסט מכניסה את הכותרות לפרפורציות: מאות, אולי אלפי ממצאים כבר נמצאו בהר-הבית ובוודאי שאין מדובר בממצאים המתגלים "לראשונה זה 2700 שנה", כפי שמכריזה הכותרת. אמנם, כותרת המשנה מצטטת את חבר-הכנסת אברהם צרצור הקובל על הניסיונות המתמשכים למצוא הוכחה חד-משמעית ליהדותו של הר-הבית, אך צרצור,

מתוקף זהותו הלאומית, חשוד באופן אוטומטי בעמדה אופוזיציונית וכן בהיותו בעל אינטרס בעצמו. ביקורתו של חתן פרס ישראל, לעומת זאת, הקשה יותר עבור הקורא הישראלי-יהודי, נשאר מוצנעת בתוך הטקסט.

מיזם תיירותי מתחת לרובע המוסלמי

חפירות אחרות מתבצעות בשנתיים האחרונות מתחת לרחוב הגיא ברובע המוסלמי על-ידי "הקרן למורשת הכותל המערבי" והן מתוכננות לחבר בין אולמות הכותל המערבי ובין בית-הכנסת "אוהל יצחק", הממוקם כ-15 מטרים מהר-הבית. "הארץ" דיווח על כך פעמיים. פעם אחת בהבלטה – בעמוד הראשי של גיליון ה-2 בנובמבר הופיעה ההפניה:

המחלוקת הבאה בירושלים?

העמותה המנהלת את הכותל מתכננת מיזם תיירות – מתחת לרובע המוסלמי

הדיווח השני, אשר עסק בתגובתו של יו"ר חד"ש למיזם, כפי שהופיע ב"הארץ" לא זכתה לאותה מידה של הבלטה, אלא הוצגה בעמוד 6 של גיליון ה-4 בנובמבר: **יו"ר חד"ש: המיזם התיירותי המתוכנן בכותל המערבי – "מתקפה על שטח קדוש"**.

"ידיעות אחרונות", כפי שניתן ללמוד מהכתורות הבאות שהופיעו ב-19 באוקטובר, בעמודים 20-21 של המוסף לשבת, דווקא מזהה את הפוטנציאל האלים שבמיזם זה:

מלחמת חפירות (כותרת ראשית).

מתחת לרחוב הגיא בירושלים נמצא היעד הכי מבוצר בישראל היום: תכירו את "אוהל יצחק", אתר חפירות מסתורי שמאובטח כמו כור גרעיני ומאיים להצית מחדש את הר הבית * ובתוך עננת החשאיות, הפרנויה כבר חוגגת: הערבים משוכנעים שמדובר במנהרה אל הר הבית, במועצה האיסלאמית טוענים שעמותה משיחית השתלטה על העבודות, וברשות העתיקות זורקים את האחריות על עמותת "קרן אורסט" של המיליונר ארווין מוסקוביץ' * כך מתבשל הפיצוץ הבא (כותרת משנה).

הכתורות המדווחות על "מלחמת חפירות", על "אתר חפירות שמאובטח כמו כור גרעיני" ועל "הפיצוץ הבא" אינן מותירות מקום לספק בקשר לסכנה שעלולה לצמוח מפרויקט זה. אולם, העובדה כי כותרות אלו מופיעות בעמודים 20-21 של מוסף השבת הופכת את הסיפור כולו למשני בחשיבותו. הבחירה למקם את הסיפור במקום כל-כך שולי אינה מעניקה לו סיכוי אמיתי להשפיע על הדיון הציבורי, לא כל שכן על המיזם עצמו.

כפי שצוין לעיל, החפירות בירושלים בכלל ובעיר העתיקה בפרט הן עניין רגיש ושנוי במחלוקת. לצד קולות הטוענים כי אסור לעצור את המחקר הארכיאולוגי בירושלים ממש כפי שאסור לעצור את המחקר ההיסטורי או המקראי (יובל ברוך, **מעבר לעיר דוד**, "הארץ", 12 בנובמבר, חלק ב' עמוד 2) מופיעות דעות הטוענות כי לאור רגישותו הרבה של הנושא, יש

להקפיא את החפירות בירושלים בזמנים בהם התהליך המדיני שב וצובר תאוצה (ירון לונדון, סודות מתחת לאדמה, "ידיעות אחרונות", 22 באוקטובר, עמוד 24), לצד כאלו הטוענים כי הפלסטינים משמידים ממצאים ארכיאולוגיים על הר-הבית כדי להחליש את תחושת הקשר של היהודים להר (יונתן רוזנבלום, פשע נגד ההיסטוריה, "מעריב", 8 באוקטובר, חלק ב', עמוד 7). מעבר למיקום השולי לו זוכה הדיון החשוב הזה בכל כלי התקשורת – קרי, טורי דעות המופיעים בעמודים האחוריים של העיתון – חשוב לשים לב גם לעובדה כי הדיון כולו מתנהל על-ידי יהודים ומציג רק את הזווית היהודית של הנושא. בכל תקופת הבדיקה לא הופיעה אפילו כתבה משמעותית אחת, המציגה ודנה בנושא החפירות מזווית ערבית או מוסלמית.

במקרים הבודדים בהם ניתנה במה לקול הערבי, היה זה עמוק בתוך הטקסטים, וללא כל דיון המאיר את ההקשרים הרחבים יותר של הקשר בין המוסלמים והר-הבית. כך, בדיווחו של נדב שרגאי שפורסם בעמוד 12 של "הארץ" ב-24 באוקטובר מביא הכתב מדבריו של עזאם אל-חטיב, מנהל מחלקת ההקדש המוסלמי, המגיב להודעתה של רשות העתיקות כי חשפה שכבת קרקע על הר הבית שנשארה בשלמותה מאז ימי בית-המקדש הראשון. אל-חטיב טוען כי "הפרסום נועד לחזק את טענת הריבונות הישראלית על מתחם אל-אקצה", משמעות דבריו לא נידונה מעבר לדיווח לקוני זה. גם טענתו של ראש הפלג הדרומי של התנועה האיסלאמית ויו"ר רע"מ תע"ל, ח"כ השייח איברההים צרצור הטוען כי "מאז 1967 ישראל עשתה הכל וחפרה בכל מקום בתוך מתחם אל-אקצה, ולא הצליחה להוכיח איזשהו קשר בין היהודים לבין המקום המוסלמי", אינה נידונה כלל.

המסר העולה מדפוס סיקור זה מגלה אם כן כי הויכוח על תבונת החפירות בעיר העתיקה בירושלים ובימים שלפני ואחרי ועידת אנאפוליס בפרט, מתנהל כולו תחת השאלה "מה טוב ליהודים" והוא כלל אינו לוקח בחשבון כי זהו לא ויכוח פנים-יהודי בלבד.

כמו-כן, הסיקור מתעלם מן העובדה כי מדינת ישראל הפקירה, למעשה, את ניהול התיירות והארכיאולוגיה באזור האגן הקדוש – ללא ספק אחד האזורים הרגישים בעולם, אזור העומד בלב לבו של הסכסוך – לניהולו על-ידי עמותות ימין קיצוניות, אשר חרתו על דגלן, בין השאר, את ההתנגדות לכל הסדר מדיני.

החפירות בשער המוגרבים

במקביל לסוגיית החפירות הארכיאולוגיות בעיר העתיקה, עסקה התקשורת גם בסיקור העבודות המתבצעות בשער המוגרבים. דרך שער זה נכנסים תיירים, ובכלל זה יהודים וישראלים, להר-הבית; כוחות הביטחון הישראלים משתמשים בו לעיתים לשם כניסה למתחם במקרה של הפגנות או התפרצות של אלימות. העבודות בשער המוגרבים החלו בעקבות התמוטטותה של סוללת העפר המגשרת בין רחבת הכותל המערבי לשער, שהינה שביב הגישה היחיד אל השער.

בפברואר 2004 **התמוטטה סוללת העפר** אשר חיברה את רחבת הכותל המערבי עם שער המוגרבים מאז 1967.

בפברואר 2005 ניתן **היתר להקמת מבנה עץ זמני** בערך במקום בו עמדה הסוללה שהתמוטטה. מאז, גברו הלחצים מצד גופים שונים לספק מבנה גישה קבוע יותר לשער המוגרבים, באופן החורג בהרבה מהסטטוס קוו שהיה קיים בין 1967 ל-2004.

בנובמבר 2006 אישרה הוועדה המקומית של עיריית ירושלים מתן **היתר בניה להקמת גשר קבוע** בין רחבת הכותל המערבי לבין שער המוגרבים, בכפוף לכמה תנאים.

ב-5 בפברואר 2007 החלו **חפירות שמטרתן לסלול את הדרך לפרוייקט הבנייה**. חפירות אלה עוררו מיד התפרצויות זעם ומחלוקת, ששיאו בהפגנות אלימות שהתרחשו בסיום תפילת יום השישי במתחם הר הבית/חראם אל שריף ב-9 בפברואר.

ב-13 פברואר 2007, **ירדו מהפרק התכניות לבניית גשר חדש ומורחב** שיחליף את סוללת הגישה הנוכחית (הזמנית) לשער המוגרבים. בעוד שהממשלה הצביעה בעד קידום התכנית – וזאת למרות המחאה הבינלאומית, והאלימות והמתח שהיא כבר הספיקה לחולל בשטח – ראש עיריית ירושלים, אורי לופוליאנסקי, עצר את הפרוייקט.

ביולי 2007 **תוכנן תוואי חלופי לגשר המוגרבים**, אשר עתיד להיות קצר יותר ולא לפגוע בעתיקות. החלופה הנוכחית הוצגה בפני הוועדה לתכנון ובנייה של ירושלים יחד עם התוכנית המקורית, שהוקפאה על ידי ראש העיר לופוליאנסקי.

באוקטובר 2007 **נדחו החפירות הארכיאולוגיות אשר תוכננו להתחדש**, בעקבות רעור של השר מג'אדלה על ההחלטה לחדש את החפירות בשער המוגרבים.

בדצמבר 2007 החליטה ממשלת ישראל על **חידוש החפירות הארכיאולוגיות ליד שער המוגרבים**, זאת לאחר שהשר מג'אדלה נענה לבקשת ראש הממשלה ומשך את הערר. יחד עם זאת טען השר מג'אדלה כי עדיין לא ניתן היתר בניה מהוועדה המחוזית לתכנון ובנייה בירושלים, וכי עבודות הבנייה לא יתחילו בקרוב.

בדומה לסיקור החפירות, גם סיקור פרשת שער המוגרבים היה שולי ביותר מבחינה כמותית. למרות זאת, הוא זכה לבולטות גבוהה יותר לעומת הדיווח על הממצאים הארכיאולוגיים, בולטות אשר באה לידי ביטוי בעובדה כי הנושא דווח בעמודים ראשיים יותר.

במיוחד זכה הנושא לבולטות בעיתון "הארץ", אשר הקפיד להביא לצד ההתפתחויות החדשותיות גם דברי רקע והקשר היסטורי רחב. כך, כותרתו הראשית של גיליון ה-14 באוקטובר של "הארץ" לימדה כי: **ועדת שרים אישרה חידוש החפירות בשער המוגרבים ב-8**, ובעמוד 2 של אותו גיליון הובאה תמצית השתלשלות האירועים מפברואר 2004 עד אוקטובר 2007 על סרגל זמן, לצד תמונה הממחישה בצורה פיזית את הבעיה ואת מיקומה הרגיש.

העבודות ב"מעלה המוגרבים" - מקריסת הגשר ועד היום

המוצעה המקומית לתכנון ולבניה בירושלים אישרה תוכנית בנייה צנועה יותר לגשר החדש	* משלחת מטעם האו"ם קבעה כי העבודות לא פוגעות בהר הבית. עם זאת, היא קראה לישראל להקפיד, כדי לאפשר פיקוח בינלאומי עליהן	* התחילו החפירות במעלה המוגרבים. כעבור זמן קצר הורה ראש עיריית י"ם על זחיית הבנייה. החפירות הארכיאולוגיות נמשכו	הגשר הרעוע שחובל מרחבת הכותל לשער המוגרבים קרס
2007 יולי	2007 יוני	2007 מרס	2007 פברואר
חפירות ההצלה הארכיאולוגיות הופסקו	פקחים טורקים באים לאתר העבודות כדי לפקח על הבנייה	עיריית ירושלים אישרה את תוכנית בניית הגשר החדש. רשות העתיקות התחילה בחפירות בשטח סמוך	

1. הכותל המערבי 2. מתחם הר הבית 3. שער המוגרבים 4. גשר המוגרבים
 תצלום: סס שפירן / ניו תצלום אוויר של שער המוגרבים בתחילת החודש

"הארץ" שונה משאר כלי התקשורת גם בסיקור החפירות הארכיאולוגיות בירושלים ומשמעותיותהן: סיקור הנושא בעיתון זה זכה לבולטות וכלל את הרקע וההקשר ההיסטורי הרחב. כך, בגיליון ה-14 באוקטובר, בעמוד 2, סרגל השתלשלות האירועים בשער המוגרבים.

גם בגיליון ה-17 בדצמבר הגיע הנושא לכותרת הראשית, עם הדיווח:

**הממשלה: לחדש החפירות במוגרבים (כותרת ראשית).
 העבודות הופסקו ביוני לאחר לחץ בינ"ל. החלטה על חידוש הוקפאה
 באוקטובר [...] (כותרת משנה).**

אך "הארץ", יותר מכלי התקשורת האחרים, העניק לסוגיית שער המוגרבים פן אישי והציגו כסיפורו של שר המדע, התרבות והספורט ראלב מאג'דלה. מג'דלה, השר הערבי הראשון, מופקד מתוקף תפקידו על חוק העתיקות ומכאן גם על החפירות בשער המוגרבים. "הארץ" הפך את העובדה הזאת לציר מרכזי בסיקורו את הפרשה כאשר הוא מתאר את מג'דלה כמו שנמצא בין הפטיש הלאומי-ערבי לסדן הממשלתי. מצד אחד, הבליטו כותרות את עמדתו האופוזיציונית של מג'דלה בממשלה לעבודות בשער המוגרבים:

**העבודות בגשר המוגרבים יידחו, השר מג'דלה דרש דיון נוסף (15)
 באוקטובר, הפנייה מעמוד ראשי)**

מג'דלה עירער, העבודות במוגרבים יידחו (15 באוקטובר, עמוד 6)

השר מג'דלה בגשר המוגרבים: לא מחדשים את העבודות (19 בדצמבר, עמוד 3)

מצד שני, העובדה כי את התנגדותו לבנייה נימק השר מג'אדלה בעזרת מניעים מדיניים ומוסדיים, הופיעה רק בתוך הטקסטים. ב-15 באוקטובר, לדוגמא, בכתבה שפורסמה בעמוד 6 תחת הכותרת **מג'אדלה עירער, העבודות במוגרבים יידחו, דווח כי:**

במכתב ששלח למזכיר הממשלה, כתב מג'אדלה כי החלטות הוועדה עלולות לגרום לעימותים ומהומות, במיוחד ערב יציאתו של אולמרט לוועידת אנאפוליס. הוא ביקש לתת הזדמנות לכל הגורמים הרלוונטיים (רשות העתיקות ואונסק"ו) להשמיע את דעתם בטרם תתקבל החלטה סופית.

במקום אחר, תחת הכותרת שהופיעה ב-19 בדצמבר בעמוד 3 – **השר מג'אדלה בגשר המוגרבים: לא מחדשים את העבודות** – מצוטט מג'אדלה כמי שאומר:

"ממשלת ישראל פועלת לפי חוק וסדר ועדיין לא קיבלה היתר בנייה מהוועדה המחוזית לתכנון ולבנייה בירושלים. עדיין לא הוגשו עררים ולא דנו בהם. ממשלת ישראל לא תתחיל את העבודות על הגשר כל עוד לא יתקבל ההיתר".

לעומת "הארץ", בו זכה הנושא, כאמור, לבולטות מסוימת, "ידיעות אחרונות" ו"מעריב" עסקו בסוגיה זו לעיתים רחוקות מאוד, וגם אז רק בעמודים האחוריים. ב-18 בנובמבר פרסם "ידיעות אחרונות" כתבה שכותרתה מגנה את מעשיה של ישראל במעלה המוגרבים:

האשמות חמורות כלפי ישראל בדו"ח הטורקי על החפירות במעלה המוגרבים (כותרת גג)

"ישראל מייחדת את הר הבית" (כותרת ראשית)

כשישראל הסכימה לאפשר לטורקים לבדוק את החפירות היא לא ציפתה לכזאת מתקפה * משרד החוץ: אונסק"ו הפריך הטענות (כותרת משנה)

אך הכתבה מופיעה בעמוד 9 של העיתון, הרחק מתשומת הלב של צרכן התקשורת הממוצע.⁵

ב"מעריב" הופיעה כתבה בעמוד 5 של גיליון ה-18 בנובמבר תחת הכותרת **טורקיה: ישראל פוגעת בצביון האיסלאמי של הר הבית וירושלים.**

הד לעיסוק בסיפור האישי של השר מג'אדלה נמצא גם במוסף השבת של "ידיעות אחרונות", בראיון שערך המוסף עם השר ואשר התפרסם ב-26 באוקטובר בעמודים 10-11, תחת הכותרות:

ואם לסוריה יהיה מתקן גרעיני, אז מה? (כותרת ראשית)
אחרי שהסתבך כשדיווח שטיסות בשמי סוריה הן עניין יומיומי, ראלב מג'אדלה ירד למחתרת * עכשיו, בראיון ראשון מאז הפליטה ההיא, הוא יוצא לגיחה נוספת: "עזבו, לסורים אין יכולת לבנות מתקן גרעיני * בכלל,

⁵ מעניין לציין גם כי למרות שכותרת המשנה מביאה את תגובת משרד החוץ לדו"ח – "אונסק"ו הפריך את הטענות" – הרי שבשורה האחרונה של הכתבה כותבת סמדר פרי כי "הדו"ח עצמו לא הגיע למשרד החוץ".

כמעט שנה אחרי שהביא כבוד למגזר, השר הערבי הראשון מרגיש חופשי לומר את דעתו כמעט בכל נושא בוער: השחרור של ברגותי, הסיכויים של ועידת אנאפוליס, המהומות במעלה המוגרבים ואפילו הסרט "בופור" * רק אל תקראו לו עלה תאנה (כותרת משנה)

גם "ידיעות אחרונות" בחר אם כן במקרה זה להציג את השר מג'אדלה כמי שמונע בעיקר על-ידי סנטימנטים לאומיים-ערביים ומתפעל מכך שאחרי ש"הביא כבוד למגזר", השר הערבי הראשון אינו מהסס להביע את דעתו על עניינים העומדים בראש סדר היום הציבורי, כולל המהומות במעלה המוגרבים, עליו הוא מופקד מתוקף תפקידו כשר המדע, התרבות והספורט.

מלבד אתרי החפירות הנידונים לעיל, מתרחשת בעיר העתיקה בירושלים פעילות ענפה; שיקום "מחצבות שלמה" על-ידי עמותת עטרת כוהנים, הפועלת כקבלנית משנה של המדינה; חפירות המתבצעות במתחם המאחכמה, בשוליים המערביים של הכותל, לצורך בניית תחנת משטרה חדשה; עמותת אלע"ד מרחיבה כל העת את אחיזתה בסילוואן וממשיכה ליהנות מסמכויות מלאות בנוגע לפעילויות הארכיאולוגיות המתרחשות באזור, ועוד. התקשורת מדווחת רק על חלק קטן מכל המתרחש בעיר העתיקה בירושלים, וגם אז, כפי שנידון לעיל, רק בצורה חלקית ובמיקום שולי בלבד.

סיכום

דו"ח זה מלמד כי בתקופה בה מסתמן שוב "אופק מדיני" לסכסוך הישראלי-פלסטיני ירושלים זוכה לתשומת לב שוטפת מהתקשורת הישראלית המרכזית.

הדו"ח מצביע על התמתנות מסוימת בטון הסיקור. אם בעבר הופיעו הצהרות וכתורות ראשיות המבטלות את האפשרות של חלוקת ירושלים מכל וכל, הרי שהסיקור כיום מאפשר לקולות נוספים להשתתף בשיח הציבורי. הרעיון שירושלים תחולק במסגרת הסכם מדיני זוכה היום לביטוי בכלי התקשורת המרכזיים בישראל, גם אם בשולי הסיקור. בהמשך למגמה זו, לא מצאנו בתקופת הבדיקה כתורות מאיימות לגבי כוונותיהם של הפלסטינים.

יחד עם זאת, דו"ח קשב מצביע על בעייתיות מתמשכת בסיקור נושא ירושלים. בראש ובראשונה, הסיקור לוקה בחסרוננו של מידע רחב, מעמיק ורציף. בכל אחד מהנושאים הנידונים בדו"ח – חפירות ארכיאולוגיות בעיר העתיקה, בנייה יהודית במזרח העיר, תוכניות חלוקה ופתרונות אפשריים – היה מקום להציג תמונה שלמה ומלאה יותר של המציאות המורכבת בעיר, ולא להסתפק בדיווח נקודתי.

כמו-כן, ראוי היה כי נושאים אלו יידונו בתוך הקשרים פוליטיים, היסטוריים וגיאוגרפיים רחבים יותר. תפקידה של התקשורת הוא לא רק "להביא את העובדות", אלא גם להציגן כך שצרכני התקשורת יקבלו תמונת מציאות מורכבת ויכולו לגבש עמדה מושכלת בנושא. אופי הסיקור שמצאנו אינו מאפשר זאת.

מאפיין אחר של הסיקור הוא היותו מורכב מאשכולות דיווח אשר רק לעיתים רחוקות נוצר ביניהם קשר. בנייה יהודית בסילוואן קשורה לעובדה כי עמותות ימין קיצוניות, היוצאות בגלוי נגד אפשרות של הסכם מדיני, מנהלות מטעם המדינה את הארכיאולוגיה והתיירות באזור האגן הקדוש. עובדה זה קשורה כמובן להיותכנותה של תוכנית רמון, למצבם של תושבי מזרח ירושלים הערבים ולבנייה במזרח העיר, אך התקשורת נוטה להתעלם מהקשרים הללו ולדווח על כל אחד מאשכולות הסיקור כאילו הוא מתרחש בעיר אחרת. אופי סיקור כזה לא רק מקשה על צרכן התקשורת לקבל את "התמונה הגדולה", אלא גם מונע דיון ביקורתי אמיתי במתרחש כיום במרחב האורבני הגדול של ירושלים.

ראוי היה כי כלי התקשורת המרכזיים יקדישו מקום רב יותר גם לביטוי העמדה הפלסטינית בנוגע למעמדה ועתידה של ירושלים. אמנם, כפי שנכתב לעיל, השיח הציבורי סובלני יותר כיום ביחס לאפשרות של הסדר מדיני בירושלים, אך הויכוח המתנהל בתקשורת הוא כולו ישראלי פנימי. צרכני התקשורת המבקשים ללמוד על עמדתם של הפלסטינים, לא יוכלו לעשות זאת מתוך קריאה וצפייה בעיתונים ובמהדורות החדשות בעברית.

חשוב להדגיש כי בסופו של דבר, דפוסי הסיקור המתוארים בדו"ח זה אינם מאפשרים לצרכני התקשורת המרכזית בישראל לגבש עמדה מושכלת אודות סוגיית ירושלים, על היבטיה השונים. העדר מידע מספק והקשרים רחבים מובילים לכך שהציבור אינו ער דיו למתרחש כיום בירושלים, ולכן אינו יכול לעקוב אחר הפער בין הצהרות המנהיגים בנוגע לעתידה ובין הנעשה בפועל בעיר. אי-יכולתו של הציבור לקבל מידע אמין ומעמיק מהתקשורת מונעת ממנו את האפשרות להשפיע על צעדים עתידיים ולהיות שותף מלא ואמיתי בהחלטה על עתידה.

נספח: ירושלים רבתי – הלוויתן שבלע את הסרדין

דני רובינשטיין

נסיבות היסטוריות בלתי צפויות אפשרו למדינת ישראל ב-29 ביוני 1967 להכריז על איחוד ירושלים, או במינוח הרשמי של אז: להחיל את החוק, השיפוט והמנהל של ישראל על מזרח העיר. הפרוש המעשי היה כמובן סיפוח מזרח ירושלים לישראל.

מה שאיפשר לישראל לנקוט בצעד זה אחרי כיבושה של מזרח העיר, היה בין השאר ההבדל הבולט לעין ששרר באותם ימים בין שני חלקי העיר. מערב ירושלים נקבעה אחרי המלחמה ב-1948 כעיר בירתה של מדינת ישראל. ב-1949 נחנכה בירושלים הכנסת הישראלית, ובהדרגה התארגנו בה לשכות השרים ומשרדי הממשלה השונים. בעיר נקבעו משכן נשיא המדינה, בית המשפט העליון, ואתרי הזיכרון הרשמיים כהר הרצל ויד ושם. למרות שעיר הבירה של ישראל, במערב ירושלים, שכנה בקצהו של פרוזדור יבשתי צר והיתה מוקפת משלושה עברים בשטחי הגדה המערבית של ממלכת ירדן – גדלה והתפתחה מערב ירושלים במידה מרשימה. ניבנו בה שכונות מגורים חדשות, נוסדו אזורי תעשייה, והאוניברסיטה העברית, היחידה אז בישראל, שיקמה עצמה במערב העיר אחרי שגלתה מהר הצופים.

לעומת זאת, בחלקה הירדני של ירושלים, במזרח העיר, התמונה היתה שונה לחלוטין. אפילו הפוכה. לא זו בלבד שמזרח ירושלים לא נקבעה כבירתה של ממלכת ירדן – אלא שהשלטון ההאשמי דיכא והשפיל את הגדה המערבית בכלל ואת מזרח ירושלים בפרט. היה לכך רקע פוליטי מוכר. התנועה הלאומית הפלסטינית, מימי המנדט הבריטי, שבמרכזה משפחת אל-חסייני הגדולה והמיוחסת מירושלים, היתה יריבה ועוינת את המשטר ההאשמי, והתנגדה בחריפות לסיפוח הגדה המערבית למזרח הירדן. המלך עבדאללה, ובעקבותיו נכדו המלך חוסיין, חששו מהצטברות כוח פוליטי בגדה המערבית ובירושלים. כוח כזה יכול היה לפורר את שליטתם בממלכה, ולכן דאגו להחליש את הגדה המערבית בכלל ואת מזרח ירושלים בפרט.

ארכיוני עיריית מזרח ירושלים הירדנית, בתקופה שבין 1948 ל-1967, מלאים באין ספור תלונות של מנהיגי הציבור הפלסטיני ממזרח העיר כעארף אל-עארף ואנואר נוסייבה. הם קובלים על קיפוח ואפליה של הגדה המערבית ושל מזרח ירושלים, מול היתרונות וההעדפות שניתנו למזרח הירדן ולבירה עמאן.

עמאן, שלפני 1948 היתה עיירה בת כמה עשרות אלפי תושבים, גדלה במהירות והיתה ב-1967 לעיר בת קרוב ל-300 אלף נפש. רובם המכריע של תושביה החדשים היו בני ירושלים והגדה המערבית שהיגרו למזרח הירדן. בעמאן התבססו כל מוסדות המלוכה והשלטון הירדני, נפתחה אוניברסיטה והוכנה תשתית לתקשורת מודרנית ובכלל זה תחנת טלוויזיה ממלכתית.

במזרח ירושלים, רק אחרי מאבק ממושך של פרנסי ירושלים הערבית בשנות ה-50, הורחבו גבולות העיריה עד שיכללו גם את סילוואן, אבו-טור, וראס אל-עמוד. לעומת זאת, השכונות

הערביות החדשות שהחלו להיבנות בצפון, באדמות הכפרים שועפאט ובית חנינה, לא נכללו בגבולות עיריית מזרח ירושלים.

על רקע זה קל להבין כיצד יכלה מדינת ישראל ב-1967 לספח את מזרח העיר לישראל ולאחד את שני חלקי ירושלים. יותר משהיה זה איחוד בין שני חלקים שווים במעמדם – אפשר לומר שמערב ירושלים הישראלית, החזקה והיציבה – בלעה את מזרח העיר הירדנית החלשה והמעוררת.

אפשר לדמיין מה היה קורה בנסיבות היסטוריות אחרות שבהן השלטון הירדני היה מבצע במזרח ירושלים פעולות דומות לאלה שעשו הישראלים במערב העיר. כלומר, אם הירדנים היו מכריזים על מזרח ירושלים כבירת הממלכה, היו קובעים בה את המוסדות המרכזיים של השלטון; ארמונות מלכות, פרלמנט, משרדי הממשלה, בית משפט עליון, אוניברסיטה ממלכתית, מוזיאון לאומי, מרכזי התקשורת, וכיוצא באלה. במקרה כזה מזרח ירושלים היתה הופכת לכרך גדול, מטרופולין המשתרע מרמאללה עד בית לחם ובו מאתיים ואולי שלוש מאות אלף תושבים. האם מדינת ישראל היתה יכולה אז לאחד את שני חלקי העיר ולספח את עיר הבירה הירדנית למדינת ישראל? ברור שלא. ההיסטוריה בעורמתה בנתה נסיבות פוליטיות, ורקע מדיני נוח, שנתן למדינת ישראל, בקלות יחסית, אפשרות לספח את מזרח ירושלים לישראל ולהרחיב את גבולות העיר, צפונה, מזרחה ודרומה, עד שתכלול שטח הגדול פי כמה וכמה משטח הירדני המצומצם. ירושלים הישראלית על כ-170 אלף תושביה, השתלטה, אם אפשר לומר כך על 65 אלף ערביי העיר המזרחית שהיו פזורים בקרוב ל-30 כפרים ושכונות הקטנות שסופחו לעיר ולישראל.

עם ההחלטה על סיפוח העיר בגבולותיה הנרחבים המשתרעים מרמאללה בצפון ועד בית לחם בדרום, קבעה המדיניות הישראלית כי לערביי השטחים בכלל, וכמובן גם לערביי ירושלים, יהיה חופש תנועה בלתי מוגבל בתחומי מדינת ישראל. מאות אלפים של תושבים ערבים מרצועת עזה (ובתחילה גם מאל-עריש שבסיני) ומכל רחבי הגדה, וכמובן ממזרח ירושלים – חצו מידי יום ביומו את גבולות הקו הירוק לתוך ישראל, בחופשיות מלאה, מבלי שאיש בדק אותם.

אחרי שנחתם הסכם אוסלו, הלך ונפער פער גדל והולך בין מזרח ירושלים לשטחי הגדה שסביב. כיוון ששטחי הגדה, אזורי רמאללה, בית לחם, ויריחו נמסרו לרשות הפלסטינית, נוצר – לראשונה מאז 1967 – מצב שבו בשטחי הגדה שלטה ישות מדינית אחרת מזו ששלטת בירושלים. סימון גבולה של ירושלים שלא היה חשוב כל כך משך 27 שנים, היה לפתע לנושא חשוב מאין כמותו. לכמעט גבול מדיני בין שתי ישויות נפרדות. ככל שעבר הזמן, המתח בין מדינת ישראל והישות הפלסטינית הלך וגבר, ופרצה האינתיפאדה השנייה – וכך הלכה וגדלה חשיבותו של הגבול בין ירושלים והגדה. פיגועי המתאבדים והטרור הגובר הביאו למדיניות ההפרדה הישראלית, ולבניין גדרות וחומות ההפרדה. בעיית המעברים בין ירושלים והגדה הפכה מורכבת וסבוכה, והדברים ידועים.

במקביל לכך נוצר פער גדול במצבם הכלכלי וברמת חייהם של ערבים שברשותם תעודות זהות ישראליות המאשרות את זכות התושבות שלהם בישראל – ובין אחיהם בעלי תעודות

הזהות של הגדה. כ-250 אלף ערביי ירושלים הפכו במהירות לבעלי זכויות יתר ניכרות לעומת אחיהם, בני משפחותיהם ובני עמם, הגרים בגדה, מעברם השני של גדרות וחומות ההפרדה. חופש התנועה של ערביי ירושלים איפשר להם לעבוד ולסחור בישראל; לנסוע כאוות נפשם בכל פינות הארץ, לכל מטרה שירצו; ללימודים, לביקורים, ולבילויים, ולצאת לחו"ל דרך נמל התעופה בן-גוריון. יכולת הפרנסה של ערביי ירושלים, רמת ואיכות חייהם – גדלה במידה רבה מול המצוקות שפקדו את אחיהם הנתונים במעין מצור בגדה ובוודאי בעזה.

עשרות אלפים בעלי תעודות ירושלמיות שעברו בשנות ה-70 וה-80' להתגורר בשכונות העירוניות הערביות שמחוץ לתחום ירושלים – חזרו להתגורר בעיר, כדי להימנע מטרדות המחסומים והמעברים, וכדי לא להסתכן באובדן זכות התושבות בישראל.

ערביי ירושלים חשים כמובן סולידאריות עם בני עמם שבגדה ובעזה. הם מזדהים עמם פוליטית וחברתית, וחשים שונים מהערבים אזרחי ישראל מהגליל ומהמשולש. עם זאת אורחות חייהם במזרח ירושלים אחרים מאלה של הגדה ועזה. רמת הביטחון האישי במזרח ירושלים גבוהה יחסית לביטחון האישי בשטחי הגדה ועזה שבהם שלטון הרשות הפלסטינית מתפורר.

קשרי העבודה, המסחר והשירותים של ערביי ירושלים עם היהודים במערב העיר, ובישראל בכלל, יצר קשרים חברתיים וידידותיים אישיות. במזרח ירושלים רבים דוברי העברית, הנלמדת גם בבתי ספר ערבים, וברבים ממוסדות החינוך במערב העיר מוצאים תלמידים ממזרח ירושלים. אבל כל זאת לא מעיד על עתיד יציב ושקט. ערביי ירושלים נהנים אמנם מהקשר עם ישראל – אבל לא יסכימו לשלם עבור זאת בניתוקם מהגדה. הבעיות שהתעוררו עם סיפוח מזרח ירושלים לישראל לפני ארבעים שנה, לא נפתרו ואף לא נרגעו עם הזמן – יתכן מאד שאפילו החריפו.

* דני רובינשטיין הוא עיתונאי המסקר את הסכסוך הישראלי-פלסטיני כארבעים שנה. מאמר זה הוא תקציר ממאמר מקיף יותר שהכין לפי הזמנת מכון ירושלים לחקר ישראל.

פרסומי קשב

- "ואת מפת הדרכים כבר הזכרנו? - התקשורת הישראלית וחיידוש הבנייה מעבר לקו הירוק", מרץ 2008.
- "הספין של מי החשיך את עזה", פברואר 2008.
- "אם עבריה, ורק אם עבריה - מבט מגדרי על סיקור מלחמת לבנון", דצמבר 2007.
- "מלחמה עד הרגע האחרון - התקשורת הישראלית במלחמת לבנון השנייה", יולי 2007.
- "כשהתותחים רועמים - מחוץ עזה לבית-חאנון: הסיקור התקשורתי של הרג אזרחים פלסטיניים ברצועת עזה", מאי 2007.
- "מדד הפחד של 'מעריב'", מרץ 2007.
- "את מי מעניין מותו של עוד אזרח פלסטיני?", מרץ 2007.
- "הקשר בין 'שוד הקרקעות הגדול' לבין נאומו 'הפייסני' של ראש הממשלה", נובמבר 2006.
- "רגע של גאווה לאומית" - הסיקור התקשורתי של ההשתלטות על כלא יריחו" אפריל 2006.
- "'מכירת חיסול' - סיקור הריגת פלסטינים בידי כוחות הביטחון בתקשורת הישראלית", מרץ 2006.
- "מנותקים - כך סיקרו אמצעי התקשורת בישראל את ההתנתקות", ינואר 2006.
- "מי מדווח לנו כשהפלסטינים מגנים פיגוע? - סיקור הגינויים הפלסטיניים לאחר הפיגוע בנתניה, 5.12.2005", דצמבר 2005.
- "שקט, מתנתקים! - סיקור הפסקת האש המתוחה בין ישראל והרשות הפלסטינית בעקבות הבנות שארם א-שיח", אוגוסט 2005.
- "המציאות המדומה של ערוץ 2 - סיקור האירועים בבית שרבאתי בחברון", אפריל 2005.
- "חיי כלב - דמו של מי שווה יותר, אזרח פלסטיני או כלב יהודי?", מרץ 2005.
- "'מחוות ישראליות' - כיצד סוקרו צעדי ישראל?", פברואר 2005.
- "בוש: רצף טריטוריאלי למדינה הפלסטינית", פברואר 2005.
- "סוגיית שחרור אסירים פלסטיניים בעיתונות הישראלית הכתובה", פברואר 2005.
- "בנפול אויבך - סיקור מותו של ערפאת בתקשורת הישראלית", ינואר 2005.

המלך ג'ורג' 27 ת.ד. 2239, ירושלים 94581
טלפון: 02-6222858
פקס: 02-6233696

www.ir-amim.org.il
דוא"ל: mail@ir-amim.org.il

ת.ד. 8005 ירושלים 91080
טלפון: 02-6221126
פקס 02-6221127

www.keshev.org.il
דוא"ל: info@keshev.org.il